

НОВІ ДНІ

• NOWI DNI •

УНІВЕРСАЛЬНИЙ ІЛЮСТРОВАННИЙ МІСЯЧНИК

РІК III

СІЧЕНЬ, 1952

Ч. 24

Вишгородська Мати Божа ("Уміленіє"), яку Суздальський князь Андрій Боголюбський, плондруючи Україну, гірше від пізніших татарів, вивіз з України ще в 12 столітті і тепер вона під назвою "Владимірської Божієї Матері" служить за найбільшу святиню росіян, так само, як український образ Матері Божої з Белзу служить за найбільшу святиню поляків під назвою "Матка Боска Ченстоховська".

На нашому малюнку: копія Вишгородської Матері Божої роботи артиста-маляра Михайла Дмитренка.

Колядки з княжих часів

1. Ішли молодці рано з церковці,
Ой, дай, Боже!
Ой, ішли, ішли, раду радили,
Раду радили не єднакую,
5.. Не єднакую, а троякую:
“Ой, ходімо ж ми до ковальчика,
До ковальчика, до золотника,
Покуймо ж собі мідяні човна,
Мідяні човна, золоті весла!
10. Ой, пустиможся на тихий Дунай,
Долів Дунаєм під Царегород.
Ой, чуємо там доброго пана,
Що платить добре та за служеньку:
Ой, дає на рік по сто червоних,
15. По сто червоних, по коникові,
По коникові, та й по шабельці,
Та й по шабельці, по парі сукон,
По парі сукон, та й по шапочці,
Та й по шапочці, та й по панночці”.

1. А в полі, в полі, й у виноколі,
Стоять намети з білого шовку;
А в тих наметах все столи стоять,
Все столи стоять позастилані,
5. Позастилані все килимами;
А на тих столах все кубки стоять,
Все кубки стоять понаповнені.
Поза столами все пани сидять;
Меж тими панами, як сонний паничу,
10. Красний паничу, пане Іване!
Перед паничем вірнії слуги;
Просяться вони у Невір-землю:
“Пусти нас, пане, у Невір-землю!
Пустимо стрілку, як грім по небу;
15. Пустимось кіньми, як дрібен дощик;
Блиснем шаблями, як сонце в хмарі!”
Виноколо — сад-виноград.
(Ці колядки взято з монографії Д. Ревуцького
— “Українські думи та пісні історичні”).

КОЛЯДКА З ПЕРШИХ ЧАСІВ ХРИСТИАНСТВА

Пресвята Діва, де Христа діла?
Славен ти є, славен еси,
Славен Господь-Бог на небеси!
Занесла Христа в темнії ліса, —
Славен...
Пішла жидова ліси рубати,
Ліси рубати, Христа шукати, —
Славен...
Ліси зрубала, Христа не знайшла, —
Славен...
Пресвята Діва, де Христа діла?
Славен...
Занесла Христа в шовкові трави, —
Славен...
Пішла жидова трави косити,
Трави косити, Христа шукати, —
Славен...
Трави скосила, Христа не знайшла, —
Славен...
Пресвята Діва, де Христа діла?
Славен...

Занесла Христа в глибокі скали, —
Славен...
Пішла жидова скали лупати,
Скали лупати, Христа шукати, —
Славен...
Скали злупала, Христа не знайшла, —
Славен...
Пресвята Діва, де Христа діла?
Славен...
Занесла Христа в глибокі води, —
Славен...
Пішла жидова води спускати,
Води спускати, Христа шукати, —
Славен...
Води спустила, Христа не знайшла, —
Славен...
Пресвята Діва, де Христа діла?
Славен...
Занесла Христа аж на небеса!
Славен ти є, славен еси,
Славен Господь-Бог на небеси!

ВСІМ НАШИМ СПІВРОБІТНИКАМ, ПЕРЕДПЛАТНИКАМ І ВСІМ ЧИТАЧАМ, ВСІМ ТИМ,
ЩО ЧИМОСЬ ПРИСЛУЖИЛИСЯ ДО РОЗБУДОВИ НАШОГО ЖУРНАЛУ, ВСІМ НАШИМ БАТЬ-
КАМ, МАТЕРЯМ, БРАТАМ І СЕСТРАМ, ЩО ВСІМА ДОСТУПНИМИ ЇМ ЗАСОБАМИ БОРЮТЬСЯ
ПРОТИ РОСІЙСЬКОГО ОКУПАНТА, ЩО КАРАЮТЬСЯ В КОЛГОСПАХ, РАДГОСПАХ, НА ФАБ-
РИКАХ ТА ЗАВОДАХ ТА НА ВСІХ ІНШИХ РОСІЙСЬКИХ СОЦІАЛІСТИЧНИХ КАТОРГАХ — СЬО-
ГОДНІ РАДІСНО ГОВОРИМО:

ХРИСТОС НАРОДЖУЄТЬСЯ! — СЛАВТЕ ЙОГО!

Редакція

Уривки з щоденника

(Продовження)

Виселитись мені звідси вже давно треба. Внутрішній голос підказує, що я таки поїду кудись із Києва, а тоді маму конче звідси викинуть, і сама вона не впорається.

Вчора нарешті продав фотоапарат за 1300 карб. І сьогодні нарешті наїлись ми. Цілий тиждень голодували.

21. X. 1942 р.

Дожився. Сьогодні третій день, як вийшов з хати, а досі сидів геть обкиданий екземою, розпухлий. Екзема ще є, але вийти мушу, бо виганяють з хати. Бігав учора вранці до К. (зав. міськ. житловідділом), дав він мені кілька записок на квартири, пішов я, поглянув — жах! Сьогодні бігав аж до Політехнічного інституту, там Володимирська райрада, а головою в ній К-к. Ходили разом, дивилися на приміщення — жах! Півзруйновані, з дірами, вимагають капітального ремонту. А надворі дуже вже холодно, і в мене почались невротичні болі шлунку. Я геть розслаблений, як побитий, і ходити не можу — ноги важкі, ноги тремтять...

Мама ще якось держиться. Куди ж ми підемо з нею? Що нас чекає? Я вже зараз понатягав на себе всі теплі речі, а що ж зимою робитиму? Що, коли досі нема ні полінця дров і хати нема? І вдатися до когось по захист, по пораду нема. І грошей нема. І перепустки нема.

Я вже місяць голодую. Цієї зими, якщо лишатимусь у Києві, я, мабуть, не знесу.

26. X. 1942 р.

Два дні тому, — лист від сина, переданий П-м. Сердешне моє хлопчєня. Пише, що в Любомлі з харчами краще, ніж у Києві, тільки хліба мало дають. Пише: живеться поганенько, сплять по двоє-трьох на ліжку й днями виїждять до Шацька, "невідомо ще, як буде в Шацьку". Пише, як дорослий. П-о поладнав там, що міг, дуже лає виховательку, яка байдуке поставилась до дітей, каже, що домовився, щоб у Шацькому дітей забрали в окремі родини. Каже, що Лесик трохи поправився, але кашляє. Боляче мені, тоскно, серце крається, але що, що можу я зараз зробити?

Ось тиждень такий хворий, що страх. Сиджу в кухонці при плиті, при вогні. Неймовірно болі шлунку. Зігнуло мене в дугу. Нічого не їм. Знесилився так, що й підвестися важко. А тут іще — холодні пронизливі дощові дні. А тут як на голках, бо майже щодня заходять німці й вимагають, щоб виїздити. Квартири нема. Ледве переступаючи, ходжу по житловідділах, по різних установах, прошу,

благаю, дають адреси, приходжу на ті адреси: жахливі конури з вибитими геть вікнами, без дверей, без опалення, без води. вільгість, бруд, жах! Коли б іще був я здоровий — якось жвавіше крутнувся б і досі, може, щось уже улаштував би. А так. — паралізований. Ні, ще в такому стані не був ніколи. Рвавсь до Києва, додому, а тут гірше ніж де будь. З хати виганяють і нема куди йти, крім як на вулицю, на дощ, на зустріч зими.

Минулого тижня дзвонив до Губерта, просив призначити зустріч з приводу перепустки на Львів. Призначено було на сьогодні на 3 год. Приходжу точно, а його нема. Знущання. Не хоче, видно, дозволити виїзд і крутить. Ну, й сказав би просто. Навіщо ці викрутаси? Завтра знову буду дзвонити, цю справу треба якнайшвидше та остаточно вяснити. Від неї ж залежить усе даліше моє життя. Життя? В таких умовах, в такому безнастанному збігові найгірших явищ чи довго можна витримати зовсім хворій людині? Я дивуюсь, як іще я живу.

29. X. 1942 р.

(Четвер). Вечора ледве підвівся о 6-й ранку, цілу ніч не спав, були неймовірно невралгічні чи чорт знає які вже болі. Потопав до житлоуправи — йду я тепер із кийком, зігнувшись у три погібелі, люди на вулиці насторожено й співчутливо позирають на мене. Ноги такі важкі, що ледве підіймаю їх. Звичайно, запізнився. Нач. К-й за 10 хв. перед тим виїхав на якесь засідання, але квартира на М. — Володимирівській 60, за яку я змагаюсь, вже за мною "бронірована". Треба швидше вихопити ордер. Треба прийти о 1-й дня, щоб уже не прогавити К-о.

Звідти рушив у СД на вбачення може, ввіймаю Губерта. Позавчора теж був там зрання, ждав годину, але він був дуже зайнятий, просили прийти іншим разом. Ну, прийшов, почекав знову. Приймає мене. Бачить, у якому я стані, й питає, як справи.

— Дуже погано, — кажу й розповідаю про хворобу.

Губерт співчуває. Потім запитує раптом про Корнійчука, що він докладніше собою являє, як письменник, людина, громадянин. Далі ще — про визначніших совет. укр. письменників. Назвав йому кілька визначніших.

— Орденосці? — питає.

— Так.

— А скажіть, — вставляє так ніби між іншим. — якого ордена і за що саме ви одержали?

— Я? — Я ніколи ніяких орденів не одержував.

— Хіба? — здивувався і виймає теку, а з неї папірця друкованого німецькою мовою чорним шрифтом. — Ось точно мене повідомили... ось... Любченко має ордена Леніна.

Я на це просто засміявся й обурився:

— Ганебна провокація, пане Губерте! Вас обдурили. Спитайте кого хочете, перевірте як хочете...

— Значить, це неправда?

— Ганебна брехня! Вас взагалі можуть обдурювати щодо мене, бо, видно, комусь дуже не подобається, що я втік від більшовиків, але ви, я сподіваюсь, уважно все перевірите, не дасте себе обдурити.

— Ну, звичайно, звичайно. А знаєте, яку вам дають характеристику? Ви в Харкові найтісніше зв'язані були з націоналістичними групами, а в Київ приїхали, як закінчений стовідсотковий український націоналіст.

— От що, пане Губерт, я вам на це відповім: нова брехня. В Харкові ні з ким я не був зв'язаний, що можна теж точно перевірити. Що ж до мого особистого націоналізму, то я почуваю себе сином свого народу, люблю свій народ і шаную його, але ніколи не був я таким дурним, щоб успіх і щастя його, народу, вбачати в крайностях. Скрайність — це не є вияв розуму, тільки безконтрольної емоції, а я вже не хлопчик, щоб жити фантазіями й дозволити почуттям та ефемерам заслонити здоровий глузд.

— Ви в Харкові затримувались остаточно чи спочатку їздили до Уфи, а потім повернулись до Харкова?

— До Уфи ніколи я не їздив. Я в Харкові затримався і там переховався.

— А де ваша родина?

— Тут у Києві, я ж вам казав уже не раз. Я ж повернув додому, розумієте?

— Ах, так, так! — ніби згадав він, а тоді каже, що коли я хочу для лікування й переведення операції поїхати до Львова, то мушу подати заяву на його ім'я й прикласти до неї висновок лікаря, який обґрунтовував би таку мою потребу виїзду. Я подякував. Наприкінці ще раз питає мене, що поробляють місцеві письменники.

— Але ж, пане, я вже не раз казав вам, що ні з ким із місцевих письменників не зв'язаний. Не знаю їх. Крім того, цілий цей місяць я пролежав безвихідно вдома. Що ж я можу вам сказати? І повторюю, ці письменники мене зовсім не цікавлять, не потрібні вони мені. Скажіть ви мені краще, чи взагалі є тут у Києві якісь справжні письменники? По-моєму, нема. Принаймні, я не чув ні про кого, крім померлого недавно Юрія Будяка. Отже, і не питайте. Чого не знаю — того не знаю. А не вірите — перевірте. Це так само легко встановити: як і те, що я не орденоносець.

— Гут! — веселенько підвів він руку й простягнув мені. — Приносьте або пришліть заяву й посвідку від лікаря.

Я вийшов, неймовірно почуваючи втому. Так, хоч блиснула мені тепер можливість поїхати на операцію, розв'язати якось нарешті

справу з лікуванням, але хвороба так мене скрутила, що особливої радості я вже не відчув. Та й не відомо ще, чи пощастить поїхати — все зараз таке умовне, випадкове.

Сьогодні добув ордера на приміщення. На нього, виявляється, претендував К-е і спізвився по ордер тільки на один день...

Днями дві цікаві зустрічі. В сутінках стукають, приходять до мене М. Б-й та ще хтось. Виходжу до них у кабінет, свічу сірника просто, щоб з'орієнтуватись. Мені рекомендується невідомий, середнього росту, худорлявий, приємний з обличчя чоловічина:

— Б-ч.

А потім ще запитує:

— Пам'ятаєте?

— Ні.

— А Тетіїв пам'ятаєте?

— Ну, звичайно.

— А 19-20 рік у Тетіїві? Повстання пам'ятаєте?

— Ну, ще б пак!

— От і я там був. Я, правда, порівнюючи з вами, був малопомітною людиною, а все ж учасником був.

— Та хто ж ви, га? От, ей-бо, не пригадую собі.

— Я з Бурковець студент тодішній, син священика з Бурковець... От. (Пропускаємо тут пів сторінки рукопису. Ред.).

Друга зустріч тими ж днями з В. К-м, якому я свого часу дуже допомагав виходити в люди, як молодому письменникові. Опасистий став. Вигляд куди кращий, ніж у редакції було. В новому убранні. Цигарки "Київ" палить. Приїхав, як касир банку з того містечка на Звенигородщині, де він тепер живе, — приїхав вантажною машиною до тещі, привіз їй картоплі, борошна тощо. Взагалі вихваляється, що йому дуже добре живеться. Це й видно. Аж неприємні були ці вихваляння й ця ситість. Розлягся у мене на канапі дуже не примушено, цигарки дорогі смалить, розповідає про свої (досить сумнівні) бойові подвиги — він під Київом ніби то потрапив у полон. Я зрештою спитав його, що він робить, як письменник?

— Нічого.

— Дуже погано. Не маєте права байдики бити. Молодість, вільний час, сприятливі умови... та яке ви право маєте сидіти склавши руки? Чи ви вже зовсім не почуваетесь українцем? Якщо наступного разу, зустрівши вас, я довідаюсь, що ви так само продовжуєте байдикувати, я перестану вас поважати!

Я його добре викартав. Він погодився зі мною, запевнив, що працюватиме. Присутній при цьому В-й енергійно мене підтримав.

Отак, чого доброго, можна й померти. Розумію, почуваю, що живу останніми рештками сил. **Не стільки фізичними, як духовними.** (Підкр. наше. Ред.). Примушую себе жити. Наказую собі рухатись, наказую ще триматись. Ще трохи. Ще. — Встань, піди, повернись, зроби, подумай... І бачу, так, бачу, що

це ходить хтось другий. Один “я” наказує, а другий силоміць виконує. Але як довго можна отак протягти? Хвилинами перший “я” каже: “Аркаша, погане зовсім діло. Жаль мені тебе, Аркашо! До чого ти дожився? І що ти встиг зробити? Нічого. Нічого ти ще поважного не зробив. А от, мабуть, помреш. І все це так несподівано. І виходу нема. Жаль, жаль мені тебе, маленький мрійнику, дурненький Аркаша, хлопчику нетривкий, обмежений з провінційної сквирської гімназії... Жаль...” І коли я думаю про те, що жалію себе, — стає мені страшно. Пожаліти самого себе, — це вже справжнє безсилля, безнадійність. Найгірше, найнебезпечніше, коли мужчина починає себе жаліти, впадає в сентимент.

Але виходу справді нема. Коли б не така тяжка хвороба, я, безперечно, ще крутився б туди-сюди, я ще вискочив би з Києва до себе на село, сам підживився б і маму підживив. Я тоді й до Львова конче добувся б — чи існували б тоді для мене оті кордони (тим паче, такі умовні) й різні бюрократичні приписи? Я й Лесика забрав би до Львова, і маму.

Та ба!.. Лежу, як колода. Мене корчить від болю у три погребі. Мені вже й не хочеться нічого їсти, хоч мама невідомими шляхами дістає десь по-трошки молока або колотухи. Не їм, не можу. Часто вонітую пекучою від квасів рідиною, що збирається у шлункові неймовірно великою кількістю, але намагаюсь робити це так, щоб мама не бачила, щоб менше вона хвилювалась. Мерзну страшенно — не тільки тому, що в неопаленій хаті нашої пара з уст клубками летить, а й тому, що дуже виснажений, дуже схуд і, скільки б не зодягав на себе барахла, як щільно не вкривався б, — однаково тремчу. У ванні зіпсувався кран, там безнастанно дзюркотить вода, і я, слухаючи її падіння, знаючи, яка вона там холодна, здригаюсь раз-у-раз. Вона, ця біжуча вода, мучить мене цілу ніч. Мені хочеться ще тепліше вкритися, конче хочеться окунутися в справжнє ласкаве тепло і спокій (ото щастя!) і заснути навіки. (Пропускаємо тут $\frac{3}{4}$ сторінки рукопису. Ред.).

І я самотній. Страшенно самотній. Тільки мама зі мною. Але мама є мама. З нею не про все й поговориш... Ах, коли б мені хоч трошки більше сил! Я ще поборовся б!

На Малій Володимирській (колиш. Столипінська) 60 — моє нове помешкання. Височенний будинок на горбі з трохи романтич-

ною брамою виглядав назовні ніби замок, але моє приміщення у цокальному поверсі пів підвал. Його можуть бомбувати (занадто показовий об’єкт), але я гарантований. Там жив якийсь дентист-жид, досі ще залишилось лікарське крісло у снігах. Управитель, як виявилось, колишній учитель середньої школи з П... під Сквирою. Дуже добре до мене поставився. Та мешканці цього півпідвалу, що переносяться до іншого приміщення ще тиждень зо два триматимуть тут свої речі. Отже, справа затягується.

Нарешті Винницький приніс трохи грошей за субтитри до кінофільму. Казав, що нова дирекція вважає мій гонорар занадто високим. Годі! Більше для них нічого не робити. Це вже не скупість, а цинізм.

Характерна картинка з останніх днів на розі Фундуклівської й Нестерівської, де тепер — закритий магазин лише для німців. Привозять туди велику хуру білих булок. Запах б’є на всю вулицю. Перехожі зупиняються, зупиняюся і я. Нас дедалі більше. Вже велика юрба. Можна подумати, що тут сталась якась особлива подія: когось заарештували, хтось б’ється, нещасний випадок... Ні! Це величезна юрба жадібно п’є запах свіжого білого хліба, голодна виснажена юрба. Вона стоїть мовчки. Вона дивиться похмуро. Німці носять хліб і зиркають на юрбу підозріло, трохи сум’ятно, наче злодії. А юрба все зростає й похмуро мовчить. І за цією мовчазністю клекотить глибокий гнів і злість. І тут один одного розуміють без слів. І здається щохвилини — кинуться, розхапають цей хліб, розтрощать воза, розгромлять магазин. Ось-ось станеться щось страшне, непоправне. Не забуду ніколи тих застиглих з іскоркою злоби очей і того кричущого мовчання.

А вода з кранту у ванні все капає, капає, дзюрчить, аж наче свердлить наскрізь мене всього. Слюсар не хоче направляти — йому байдуже, бо він з цього будинку виїздить.

Мене огортає неймовірна втома і... раптом якась цілковита дерев’яна байдужість до всього, до всього.

Піду ляжу, добре вкриюсь. З головою.

Від редакції: На цьому кінчається перший зошит “Щоденника”, що має 165 сторінок, записаних дрібним письмом, різного кольору атраментом. Цей зошит згодом було поправлено власною рукою автора, деякі місця старанно закреслені. Останні 3 сторінки написано чорним олівцем.

ЗАЯЧА ГУБА

(Фрагменти з роману "Варава")

Заячий Губі не спалося. Вона лежала, і дивилася на зорі, і думала про те, що скоро станеться. Ні, вона не хотіла спати, вона хотіла пильнувати цілу ніч.

Вона лежала, підгрібши під себе трохи хмизу й соломи, що вона поназбирала на міському смітнику, а навколо себе чула стогони і неспокійні рухи хворих уві сні, чула дзвоники прокаженого, що мав звичку блукати, коли біль ставав нестерпним. Запах великих куп сміття сповнював усю долину, так що важко було дихати, але вона так звикла до цього, що не помічала. Ніхто тут не помічав цього.

Завтра на світанні... Завтра на світанні...

Дивно було думати про це, — незабаром усі хворі одужають, усі голодні наситяться. Тяжко було уявити це собі. Як це станеться? Але скоро небо розчиниться, і янголи спустяться і нагодують усіх, — принаймні всіх бідних. Багатії й далі їстимуть у себе дома, але всіх бідних, усіх, хто справді голодує, наситять янголи, і тут, поруч смітника, будуть розстелені по землі білі скатертини, білі полотняні скатертини, і на них стоятимуть всілякі страви, і всі ляжуть на землю і їстимуть. Власне, було не так важко уявити це собі, якщо тільки пам'ятати, що все буде зовсім не так, як тепер. Ніщо не скидатиметься на бачене або пережите давніше.

Може і вона матиме інше убрання, не знати. Може біле. А може синю спідницю? Все зміниться, бо Син Божий воскресне і законяться нові часи.

Вона лежала й думала про все, як воно буде.

Уранці... Уранці на світанні. Це вона добре знала.

Дзвінок прокаженого чувся ближче. Вона впізнала його, він часто вставав ночами, хоч це не було дозволене їм, вони мусіли перебувати в своїй загороді, там, у долині, але ночами він відважувався на це. Неначе він хотів дістатися до людей, та він одного разу сказав, що це було так. Вона бачила, як він обережно йшов поміж сонними при світлі зірок.

Царство смерті... як там справді є? Казали, що тепер він у царстві смерті... Яке воно на вигляд? Ні, цього вона не могла уявити.

Старий сліпий квилів уві сні. А трошки далі лежав виснажений юнак, його завсіди чути. А зовсім поблизу лежала жінка з Галичі. Її руки пересмикувалися, бо в ній був інший дух. Навкруги було повно тих, що сподівалися зцілення в джерелі, і бідолах, що жили покидлю з смітників. Але завтра нікому не треба буде йти туди і порпатися. Вони крутилися уві сні, але не треба було більше вболівати за ними.

Може вода очиститься, коли янгол дмухне

на неї? І вони вилікуються, як тільки ввійдуть у воду? Навіть прокажені може вилікуються? Але чи пустять їх у воду? Справді? Ах, не знати напевне, як це буде. Ні, відомо, власне, дуже небагато...

Може з джерелом нічого і не буде, ніхто і не думає про це. Може над усією долиною і над усією землею пролетять рої янголів і зметуть усі хвороби, і сум, і все лихе своїми крилами.

Вона лежала й думала, що може це буде саме так.

Потім вона думала про те, як це було, тоді, коли вона зустріла Сина Божого. Який привітний він був до неї. Ніхто ніколи не був до неї такий привітний. Вона напевне могла просити його зцілити її з її вади, але вона не хотіла. Це було легко йому зробити, але вона не хотіла. Він допомагав тим, хто справді потребував допомоги, він робив найбільші вчинки. Вона не хотіла докучати йому такою дрібничкою.

Але те, що він сказав їй, коли вона лежала в куряві шляховій, а він обернувся і підійшов до того місця, де вона лежала, було чудне, навдивовижу чудне.

— І ти хочеш чуда від мене? — спитав він.

— Ні, мій пане, ні. Я тільки дивлюся, як ти проходиш.

Тоді він подивився на неї так ніжно і водночас так зажурено, і провів рукою по її щоці і доторкнувся її вуст, не зробивши в них ніякої зміни. І так сказав він: Ти свідчитимеш про мене.

Це було дивно. Що він мав на увазі? Свідчити про мене? Вона? Це було незрозуміло. Як вона може?

Йому не було трудно зрозуміти, що вона сказала, як усім іншим, він зрозумів її одразу. Але в цьому не було нічого надзвичайного, коли він був Син Божий.

Ну, вона лежала і думала про все на світі. Про його погляд, коли він говорив до неї, і запах його руки, коли він торкнувся її рота... Вона лежала з зовсім розплющеними очима, і зорі відзеркалювалися в них, і вона думала, що було дивно, що чим довше вона на них дивилася, тим більше й більше їх ставало. Відколи вона не живе в хаті, вона бачить так багато зірок... Що таке, власне, зорі? Цього вона не знає. Їх сотворив, звісно, Господь, але що вони таке, вона не знала... Там, у пустелі, було багато зірок... І на горах... на горах коло Гільгалю. Але не тієї ночі, не тієї ночі...

Потім вона думала про хату між двома кедрами... Мати стояла в отворі дверей і дивилася їй услід, коли вона йшла вниз по схилу, проклята... Так, ясно, що вони мусіли вигнати її і що вона мусить жити як звір у своїх но-

рах... Вона пам'ятала поле, таке зелене тоді, весною, і матір, що стояла й дивилася їй усід з темного отвору дверей, щоб її не міг бачити той, хто прокляв...

Та це нічого не важило тепер. Ніщо тепер нічого не важило.

Сліпий підвівся і прислухався, він прокинувся і чув бренькіт дзвіночків прокаженого. — Іди геть! — гукав він і погрожував стисненим кулаком у темряву. Забирайся геть! Що тобі тут робити? Звук дзвіночків замер у ночі, і старий приглушив своє буркотіння, з рукою на своїх порожніх очах.

Чи діти теж у царстві смерті? Але напевне не ті, що вмерли вже в лоні матері? Цього не могло бути. Вони не могли мучитися й терзатися там, цього не могло бути? Хоч нічого певного про це вона не знала... Нічого певного про будь-що... Проклятий плід твій...

Але тепер, коли починалися нові часи, може втрачали силу всі прокляття? Це може статися... Хоч знати це напевно не можна...

Проклятий... будь... твій плід...

Вона здригнулася, наче змерзла. Як вона прагнула, щоб уже був ранок. Хіба не скоро вже? Вона лежала дуже довго, і хіба це не кінець ночі? Так, зорі над нею вже давно зовсім змінилися, а серп місяця давно спустився за гору. Відбулася остання зміна сторожі, бо вона втретє бачила смолоскипи на мурх міста. Безумовно, був кінець ночі. Останньої ночі...

Так, ось зійшла ранішня зоря над Оливною горою. Вона зразу впізнала її, зоря була така велика і ясна, далеко більша від усіх інших. Вона поклала руки на запалі груди і лежала і дивилася хвилинку вгору гарячими очима.

Потім поквапливо підвелася і подалася в морок.

Коли почалися переслідування, сліпий дід, проваджений завжди сопучим юнаком, пішов до обвинувачів у синадріоні і сказав: Там у нас, коло смітника, є жінка, що ширить облуду про спасителя, що прийде й переменить увесь світ. Все, що є, загине, постане інший, кращий світ, де буде чинитися тільки його воля. Чи не слід її теж каменувати?

Обвинувач, що був людина сповнена відповідальності, попросив сліпого викласти докладніше, на чому він ґрунтував своє обвинувачення. Передусім, що це за спаситель, що про нього мова? Старий сказав, що це той самий, що інші були каменовані за те, що вірили в нього, і коли існує справедливість, то так треба зробити і з нею. Він сам чув, як вона казала, що її пан врятує всіх людей, навіть прокажених. Ві ніби вилікує всіх і зробить їх такими ж чистими, як ми. Але як буде, якщо прокажені стануть такі, як інші? Якщо вони ходитимуть куди завгодно і може навіть не матимуть дзвіночків, то ніхто не знатиме, де вони, принаймні ті, що сліпі. Чи можна ширити таку облуду?

Муж ради погладив бороду в темряві, чув він, і спитав далі, чи є такі, що вірять у те, що вона провіщає? Є, звичайно, відповів він. Між тією потолоччю там, коло смітників, завжди є охочі послухати щось подібне. А прокаженим, далі в долині, найбільше подобалося це, розуміється. А вона залюбки знається з ними, вона багато разів була в їхній загорожі і вкрай ганебно поводитися з ними, кажуть. Може вона навіть злягалася з ними, цього ніхто не знає. Я не можу знати щонебудь про це. Але що вона не дівчина, це я чув. А дитину, що вона мала, кажуть, вона забила. Я не знаю нічого. Але я чую, що кажуть. У мене гарний слух, тільки очі в мене порожні, я сліпий. А це велике лихо, пане. Велике лихо бути таким сліпим, як я.

Муж ради спитав, чи цей "спаситель", як він називав його, а краще назвати його розп'ятим, дістав завдяки їй багато прихильників там, між ними? — А так. Всі хочуть бути вилікувані, а він зціляє всіх, каже вона, розслаблених, сновид і сліпих, так що на світі не буде більше злиднів ні коло смітників, ні деінде. Але останнім часом вони трохи сердяться, бо він усе не приходить. Але прокажені тримаються й далі цього, та це й не диво, так багато вона їм наляпала. Вона навіть обіцяла їм, що їм дозволять прийти на майдан храму і зайти у храм. — Прокаженим! — Так. — Як вона може обіцяти такі неподобності? — Це не вона обіцяє, а її пан, а він такий потужний, що може обіцяти, що завгодно, і змінити, що завгодно. Він порядкує всім, бо він Син Божий. — Син Божий! — Так. — Вона каже, що він Син Божий? — Так. І це чисте блюзнірство, бо всі знають, що його розп'ято, про це треба тільки подумати, більше нічого не треба знати, і ті, що засудили його, напевне знали досить добре, що він зробив, чи як?

— Я сам належав до них і засудив його.

— Невже? Тоді ти знаєш краще, хто він такий.

Хвилинку було тихо, і старий чув тільки, як той десь там, у темряві гладив бороду. Потім голос проголосив, що жінку покличуть перед раду, щоб вона виклала свою віру і боронила її, якщо вона спроможна. Старий дякував і відступав, принижено віддаючи чолом, і почав дряпатися вздовж стіни, щоб знайти двері, якими він увійшов був. Муж ради покликав слугу, щоб той допоміг сліпому вийти, а тим часом для певності спитав сліпого, чи він плекає чомунебудь злобу проти вищезгаданої жінки.

— Злобу проти неї? Ні, звідки б я мав це? Я ніколи не плекав злоби проти якоїнебудь людини, чому б я став робити так? Я ж ніколи не бачив їх. Жадної людини я ніколи не бачив.

Тут слуга допоміг йому вийти, а перед ворітьми на вулиці стояв підліток з смітників і сопів у темряву, і сліпий намацав його руку і рушив слідом за ним.

**

Коли Заячу Губу засуджено, її відвели до каменувальної ями, що була трохи на південь від міста. За нею із галасом ішов гурт людей, а підстаршина храмової сторожі вів свій загін, голі до пояса, з розмаяним волоссям і бородами, волові бичі з залізними кінцями в руках, щоб підтримувати порядок. Коли вони підійшли до ями, роз'юшена юрба роздалася вздовж країв, а один із загону звів її вниз. Уся яма була повна каміння, що внизу було темне від старої почорнілої крові.

Начальник закликав до тиші, і заступник первосвященника прочитав вирок, і причини його, і що той, хто обвинуватив її, має кинути перший камінь. Сліпого підвели до краю і пояснили, в чому річ, але він не хотів і чути про це. — Чому я кидатиму в неї камінь? Що мені до неї, я ж ніколи й не бачив її! Але коли йому дали зрозуміти, нарешті, що цього вимагав закон і що йому не уникнути цього, він невдоволено пробурмотів, що, отже, йому дозволено робити це. Йому поклали камінь у руку, і він метнув його в темін. Він спробував це, але це було безглуздо, бо він поняття не мав, де була мета, він кидав у морок, що був однаковий з усіх боків. Варава, що досі стояв поруч нього, але вперто дивився лише на неї внизу, куди мали влучати камені, побачив, як один вийшов вперед, щоб допомогти сліпому. У людини цієї було старе суворе, висохле обличчя, а на лобі звисав заповіт закону в шкіряних капсулях. Це був, напевне, книжник. Він узяв руку діда і спробував спрямувати її, щоб каменування почалося, зрештою. Але наслідок лишився той самий. Камінь зовсім не влучив. Засуджена стояла внизу все так само й чекала з розплющеними блискучими очима, що станеться.

Тоді правовірний так знерепелівився, що сам схопив великий гострий камінь і метнув його з усієї своєї старечої сили в Заячу Губу. Цей справді потрапив, вона похитнулася і трохи безпорадно звела вгору вузькі руки. Натовп скрикнув дико і схвально, а правовірний стояв і дивився на своє діло, очевидно, дуже вдоволений. Варава наблизився на пів кроку до нього, злегка підніс плащ і привичним рухом утопив у нього ножа. Це сталося так швидко, що ніхто нічого непомітив. І всі були захоплені киданням каміння в жертву.

Варава протиснувся до краю, і побачив, як унизу, в ямі, Заяча Губа поточилася вперед на кілька кроків, з простягненими руками, гукаючи: "Він прийшов! Він прийшов! Я бачу його! Я бачу його!" ...Потім вона впала навколішки і наче хапала полу його плаща, гугнявлячи:

— Мій пане, як мені свідчити про тебе? Даруй мені, даруй...

Потім вона поточилася на криваве каміння і це був кінець.

**

Після заходу сонця Варава прокрався до ями і спустився. Він нічого не бачив і просу-

вався навпомацки. Глибоко внизу він знайшов її пошматоване тіло, напівпоховане під камінням, киданим без потреби, коли вона вже була мертва. Воно було таке мале і майже нічого не важило в його руках, коли він ніс його вгору кручею і далі в темряву.

Він ніс його годину за годиною. Іноді спинався, сідав спочити трохи, а мертва лежала перед ним на землі. Хмари зникли, визоріло, потім зійшов місяць, можна було бачити все. Він сидів і дивився на її обличчя, дивним способом воно не було дуже ушкоджене. Не було воно і надто блідіше, ніж тоді, як вона жила, бо й не могло бути. Воно було зовсім прозоре, а шрам на горішній губі став такий малий, що наче не мав жадного значення. Ні, тепер він нічого більше не значив, тепер ні.

Він згадав той день, коли йому впало на думку сказати їй, що він любить її. Коли він узяв її, — ні про це він не хотів думати... Але тоді, як він сказав, що кохає її, щоб вона не виказала на нього, а робила так, як йому треба було, — як її обличчя прояснилося тоді. Вона не звикла чути таке. Вона якось навіть стала щаслива чути це, хоч вона не могла не розуміти, що це брехня. Чи вона не розуміла? Сталося в усякому випадку, як він хотів, вона приходила щодня з харчем для нього, і її він мав розуміється, більше, ніж хотів, власне кажучи, він вдовольнявся нею, бо не мав іншої жінки, хоч його дратував її гугнявий голос і він сказав їй, щоб вона не базікала без потреби. А коли нога загоїлася, він, звісно, пішов. А що він мав робити?

Він розглянувся навкруги по пустелі, що розстелялася перед ним, мертва й порожня і освічена мертвим світлом місяця. В усіх напрямках вона була така сама, знав він. Не було потреби й розглядатися.

Любіть один одного...

Він поглянув побіжно на її обличчя знов. Потім підніс її і рушив до гір.

Він не знав, чи знайде місце сам, чи доведеться питати старого. Краще уникнути зустрічі з ним, бути самому тут. Старий може й не зрозуміє, чому він приніс її сюди. Чи розумів він сам це? Чи був якийсь глузд у цьому? Так, вона була звідси родом. Якщо вона взагалі була зв'язана з родом. Внизу, в Гільгалі, вона не спочивала б ніколи, а в Єрусалимі її кинули б собакам. Він не думав, що так має бути. Хоч, власне, яке це має значення? Що це для неї? Ну, він приніс її сюди, де вона жила як на вигнанні, і вона може спочити в тій самій могилі, що дитина, але яка їй радість з цього? Аж ніякої. Але він подумав, що він все таки хоче цього. Не так легко втішити мертвих.

Яка користь була з того, що вона вирушила до Єрусалиму? Що вона пішла за тими мрійниками з пустелі, що марили про прихід великого Месії і про знесення всіх до міста Господнього. Якби вона слухалася старого, ніколи б цього з нею не сталося.

Тепер вона лежала пошматована і мертва

заради нього. Справедливого? Був він справедливий? Спаситель світу? Спаситель усіх людей? Чом він не допоміг їй там, на дні ями? Чого він дозволив каменувати її за себе? Якщо він спаситель, чом він не врятував її?

Він, звичайно, міг би зробити це, якби хотів. Але йому подобалися страждання, і свої, і інших. І щоб свідчили про нього. "Тепер я свідчила про тебе, як ти сказав, щоб я зробила"... Ні, він не любив розіп'ятого. Він ненавидів його. Це він убив її. І він — син Божий? Велелюбний Син Божий! Спаситель усіх!

Щодо нього, то він бодай заколов того, хто кинув перший камінь. Хоч стільки зробив він, Варава. Правда, користь з цього була мала. Камінь уже кинено, він влучив у неї. Це було зовсім безглуздо. Але все таки. Все таки він заколов його.

Він провів рукою по скривлених своїх устах і глузливо посміхнувся в душі. Потім знизав плечима і підвівся. Підніс свій тягар, нетерпляче, наче вже втомлюючися від нього, і поштовхнувся знову в путь.

Він пройшов повз печеру старого пустельника, що її впізнав, звідти він ішов того разу. Тепер він старався пригадати, як вони йшли, коли той показав йому могилку дитини. Печери прокажених були праворуч, а пус-

тельних мрійників просто, але до них вони не доходили. Ага, він упізнавав це доволі добре, хоч це виглядало тепер, у місячному світлі, інакше. Сюди, у влоговину, вони йшли, коли старий оповідав, що дитина народилася мертвою, бо воно прокляте в лоні матері, і що він поховав дитину одразу, бо все народжене мертвим нечисте. Проклятий будь твій плід... Мати не могла бути присутньою, але пізніше вона часто сиділа коло могилки.

Це було десь тут. Чи не тут? Ага, ось він знайшов плиту...

Він підніс її і поклав Заячу Губу поруч дитини, тепер зовсім висохлої. Привів до ладу її пошматоване тіло, наче щоб їй добре лежалося, і востаннє кинув погляд на лице і на розріз горішньої губи, що тепер не мав жадного значення. Потім поклав плиту назад, і сів, і дивився в пустиню. Він сидів і думав, що пустеля схожа на царство смерті і що вона тепер належала до них, він вніс її сюди. Однаково, де спочивати, але тепер вона лежить поруч своєї висохлої дитини, а не деінде. Він зробив для неї, що міг, подумав він і погладив глузливо свою руду бороду.

Любіть один одного...

З шведської переклав Гр. Ш.

ГР. ШЕВЧУК

Людина -- різна

(Пер Лягерквіст — Нобелівський лавреат)

Der Unglaubliche glaubt mehr, als er meint,
Der Glaubige weniger, als ihm scheint.

Grillparzer

Є в останньому романі Лягерквіста "Варава" характеристична сцена. Ніколи раніше Варава, рудобородий розбійник з шрамом через обличчя і глибоко запалими маленькими очима, ніколи він не думав раніше про проблеми буття. Він був людиною дії, не думки. Але коли його життя сплелось несподівано для нього з життям незнамого йому Ісуса, якого він зневажав за слабосиле тіло, за безсилі м'язи, за те, що він, Варава, не розумів його, — тоді почалася внутрішня тривога і шукання якоїсь вищої істини. Ні, Варава не вірив, що це був Месія, Варава не вірив ні в те, що Ісус воскрес, ні в те, що він умер добровільно за людей. Але за нього, за Вараву, він таки вмер: бо інакше б не був на волі і при житті засуджений до смерті розбійник. Варава глузує з учнів Ісусових, він уважає їх за засліплених, але щось тягне його до них, щось не дає йому спокою, щось владно вириває його з звичного доти життя. І тоді вони пропонують йому влаштувати зустріч з Лазарем, з людиною, що її воскресив Христос. Зустріч відбувається, і це надзвичайно характеристична сцена.

Лазар працює, як усі люди, але якась сіра падь вкриває його постать і лице. Варава питає його, що той бачив потойбіч. — Я не бачив нічого, відповідає Лазар. "Я тільки був мертвий. А смерть це ніщо". "Ніщо?" — перепитує Варава. "Ніщо. А що ж це може бути?" — відповідає Лазар. Варава видивляється на нього. І Лазар веде далі: "Ти думаєш, що я оповім тобі щонебудь про царство смерті? Я не можу. Царство смерті — це ніщо. Воно є, але воно — ніщо". І, дивлячися повз здивованого Вараву, Лазар міркує: "Дивно, що ти питаєш мене про це. Чому ти робиш це? Цього звичайно ніхто не робить".

Тема воскресшого Лазаря стала недавно основою драми Андре Обе "Лазар". Французький автор звів Лазаря і Ісуса і змусив їх дискутувати. Лазар у нього невдоволений поверненням до життя. Гармонія розчинення в космосі була солодшою від турбот життя. Нелегко Христові відродити в Лазареві інтерес до життя. Психологічне воскресення йде тяжче від фізичного. Дискусія триває довго. Сучасна французька література часто любить гратися з речами, що зовсім не призначені для гри. Так постають такі обурливо **протилюдські** речі, як наприклад, фільм Кокто "Орфей", навколо якого нігілістичні естети бігають з висолопленими язиками, з слиною, що тече по

підборіддю. Обидва серйозніші, але і в нього є трохи цієї гри.

Зовсім не те Лягерквіст. Для його Лазаря не існує проблеми, що краще — життя чи смерть і чи варт повертатися до життя. Його Лазар вдячний за те, що його повернено до життя. Але не його вина, коли він бачив ніщо — ні, не бачив, його не можна бачити, коли він був ніщо в нічому, і тому тепер не може жити зовсім так, як живуть люди, що не бачили цього і не хочуть думати про це. Така настанова, — мабуть, не тільки Лягерквіста як індивіда, а і його країни. Я згадав, коли читав цю сцену, свою розмову з одним молодим шведом. Він якимсь здивованим обуренням відкинув саму розмову, саму можливість розмови про смерть, про призначення життя. Про це говорять тільки хворі люди, сказав він. Нормальні люди живуть, бо живуть. Країна Лягерквіста — винятково не метафізична країна. Серед своїх земляків він може здаватися навіть дуже метафізичним. На європейському тлі, серед французів, німців, навіть англійців, — він сама тверезість і прагматизм. Це тим цікавіше, що головна проблема його творчості — людина і її віра. А головна лінія розвитку його творчості — від європеїзму до національного, шведського ґрунту. І коли він знайшов цей ґрунт і твердо на ньому став, — тоді він здобув визнання в Європі. І може — може — тоді він знайшов свою віру.

Лягерквістові 60 років. Його перша книжка оповідань "Люди" вийшла 1912 року. 38 років упертої письменницької праці. 330 написаних творів. Але ці твори діляться на дві нерівні частини: 328 і 2. На терезах літературної слави два переважають решту триста двадцять вісім. Ця решта належить до історії ставлення Лягерквіста. Ці два належать до світової літератури. Це романи "Карлик" (1944) і "Варава" (1950). Важкий був шлях до них. І непрямий.

Рід Лягерквіста — дрібноселянський. Однак патріархальним він не був. Патріархальні хлібороби давно вивелися в Швеції і заступлені модерними фермерами або вимандрували в містечка. Батько письменника був червоною шапкою на залізничній станції. Релігія зберігалася в родині як манера поведінки, не більше. Як майже всі шведи — не сектанти — письменник виріс без внутрішньої релігії. Подорож до Парижу визначила його літературні позиції. Його захопив кубізм. Це був 1913 рік. Не обійшлося, природно, без літературного маніфесту. Він звався "Мистецтво слова і мистецтво образу" і проголошував смерть натуралізму і вимагав мистецтва великих брил, а не дрібних деталей, монументального мистецтва. 1914 року історія зробила поворот: Швеція була осторонь війни, але письменник, задивлений в Європу, пише про війну. 1915 року виходить збірка "Залізо й люди", 1916 — "Розпука", 1919 — "Хаос". Нема нічого невдячнішого, як перелічувати назви творів, що їх читачі не читали і ледве чи коли прочита-

ють. Але в даному випадку назви говорять самі за себе. Лягерквіста огорнули жах і розпука. Невиразний у літературі кубізм був заступлений експресіонізмом. Світ ішов до хаосу.

Але Швеція не мала жадних передумов до розвитку експресіонізму. Це була хіба школа і ліки проти шведського спокою й витривалості — для письменника. Уже в "Хаосі" намічається переборення кризи, переборення експресіонізму, початок перемоги любови до життя і любови до людини. Ще будуть відступи і зриви, але хочеться вважати за невідповідне, що наступна книжка зветься "Щаслива путь". Говорячи про своє дитинство і зовнішню релігійність своєї родини, Лягерквіст може тепер сказати:

Моя душа не там. Але й не тут,
не в цьому часі-чужениці,
де все не важне і не дійсне.

Знаходити себе письменник починає у стилі. Він відкидає всяку позу і всяку прикрасу. Нема жадної спеціальної мови поезії. Писати найпростішими словами, як люди говорять. У цих словах знайти душу і ними відкрити глибину й далінь. Є більше правди і поезії в звичайному, назверх недорікуватому діялозі простих людей про буденні справи, ніж в оранжерійних витворах естетів-вигадників слів і рим.

Водночас падає міт про далекість літератури від життя. Загроза Швеції в дні окупації Норвегії породжує збірку поезій під промовистою назвою "Пісня й битва". Звичайно, міт про літературу, далеку від життя, такий же безглуздий і такий же шкідливий для літератури, як і міт про літературу як служницю політики чи партії. У прозі першим і останнім "політичним" твором Лягерквіста став "Кат".

Цей твір був написаний 1939 р. і був відповіддю на перемогу нацизму в Німеччині. Поруч дуже яскравих і сильних сторінок твір містить у собі чимало наївних і навіть безпорадних. Такими є, насамперед, усі сторінки, де безпосередньо, "в лоб", описано нацистів. Але в своєму доброму і злому твір визначив дальший шлях письменника, показав, від чого письменникові треба відмовитися, а що зберегти. Від "Ката" відкривалася путь до "Карлика" й "Варави". Тому кілька слів про цей твір.

Твір складається з двох майже самостійних частин. Перша — десь у середньовіччі. Шинок, у шинку сидить кат, його величність кат, у червоному, з випаленим знаком на чолі. До шинка приходять і виходять відвідувачі, випити й погомоніти, плітки, п'яний чад, дискусії. Але увагу всіх мимоволі приковує мовчазний кат, що коло нього ніхто не наважується сісти. І розмова обертається навколо ката. Він живе відлюдно, він не знає любови, він сіє зло, це його обов'язок, його тяжкий обов'язок. Чи радий він цьому? Ні, він хотів би дарувати добро, але люди жадають від нього,

щоб він був катом, тільки катом, щоб вони самі його могли боятися. І тільки жінка, що зрікається світу заради нього, дає йому розраду. "Тільки одне існує в світі — любов".

І раптом сцена міняється. Знов не названа країна, але грає джаз, виголошуються промови в стилі "Фелькішер Беобахтер", п'яна публіка починає бити расово меншевартісних негрів з джазу. А осторонь знову сидить кат, а люди навколо говорять про потребу релігії ката. Кат хай буде Богом. Ось вам прогрес: давніше ката боялися, тепер його боготворять. Давніше ката з острахом обминали, тепер перед ним стають побожно навколішки і ладні співати йому гімни.

Ці трохи наївні алегорії закінчуються не менше наївним, але все таки сильним у своїй наївності монологом ката. Минають роки і сторіччя, все міняється, але не міняється кат, що вічно стоїть над людством, забризканий кров'ю, відколи Каїн убив брата. І кат стомився. Зло остогидло йому. Він вирушає до Бога на небо. Там оповідає кат про все і просить покласти край. Але ні одна риса не здригнулася в лиці Бога. Воно було наче вибите з каменю. Бог умер на своєму престолі. Говорити не було з ким. Кат узняв свою сокиру і вирушив назад. І тепер він став Богом людеї, бо вони так схотіли, бо вони зреклися свого Бога і дали Йому перетворитися на камінь. Бог умер, але я, кат, я є ваш Христос. Я живу. І коли буде знищений нарешті весь людський рід, тоді я, кат, лишуся останнім на пустельній землі.

Алегоризм "Ката" впливає з плякатності експресіонізму. Філософія твору нескладна, щоб не сказати більше. Вона вся в загальниках про добро і зло. Плякатність і алегоризм довго були вразливим місцем творів Лягерквіста. Його п'єси особливо позначені цим. Коли я вперше бачив його п'єсу "Король" у театрі, в мене було враження фізичної незручності, ніби на сцені виставляють твір гімназиста п'ятої класи. Саме в цьому віці люди так легко витворюють собі "світогляд", оперуючи загальниками і ухвалюють жити за засадами свого світогляду: натурально, за пару років життя в своїй невимірній складності не лишає трісочки від цього "світогляду". "Король" був теж зв'язаний з гітлеризмом і ставив проблему влади, а дія відбувалася в чомусь подібному до Ассирії. Загальниковість, плякатність і плаский алегоризм творів Лягерквіста тоді мали ще одну причину: його твори були позбавлені ґрунту. Вони виростили не з шведської землі, вся їх проблематика була чужа і далека цій землі. Чужорідні рослини не прищеплюються на цій суворій землі, вона може вирощувати тільки свої сосни, берези і вереси. "Кат" був початком повернення до Швеції. Я говорю не про тематику, я говорю про коло ідей і засади стилю. Сила "Ката" як мистецького твору — в схопленні бриластості шведської діалогічної мови в розмовах відвідувачів шинка в першій частині твору. Це — речі неперекладні, і вони лишаються неприступ-

ними чужому читачеві. Але шведською була і проблематика мертвого Бога. Не тому, що тут панує зло. Образ ката — прийшов до Лягерквіста з континенту. У Швеції Бог умер не через жорстокість, а через байдужість, замкненість у собі і брак віри, вірніше брак потреби вірити.

У "Карлику" письменник знаходить собі шведську проблематику, і саме тому, що цей твір шведський, він стає також європейським. Школа європейської літератури була корисна, але мистецтво починається, відколи зерно дасть проріст на рідному ґрунті. Вирішує знов не тематика. Тематично "Карлик" — італійський ренесанс. Історичних персонажів нема, але не важко їх вгадати за князем Левом, за князем Монтанца, за кондотьєром Бокаросса, а вже зовсім не можна не побачити за майстром Бернардо, автором фрески "Тайна вечера" і винахідником стінобитних машин Леонардо да Вінчі. Але все це не має істотного значення, бо як і взагалі в Лягерквіста, це твір не історичний, а ідеологічний. Однак з однією вельми істотною відмінністю: ідеологічно-психологічний. Ця відмінність значить багато. Вона значить, що від плякату ми перейшли до складності життя. Від алегорії до людських образів. Від схем до крові і нервів. Від тез про те, як треба і як не треба жити, до розуміння, як люди живуть.

Як і в "Катові", в центрі "Карлика" — втілення зла. Це сам герой роману, двірський карлик князя Лева, а його записи щоденних подій при дворі князевому становлять форму роману. Але як подрібнішало це зло в порівнянні з "Катом". Ніби не випадково, що втілює його вже не величний будь-що-будь у своїй монументальності Кат, а маленький карлик, блазень з зморшкуватим личком. Є багато ненависти в цій маленькій істотці. Він любить нищити все, що може. Він убив другого карлика при дворі, щоб бути самому. Він радіє війні, знищенню, облозі, чумі. Він безсилий любити свою пані, княгиню, але з якою насолодою він убиває її коханця дона Рікардо. Він любить кров і смерть. Він ніколи не сміється і не посміхається. Але робить він усе це не з жорстокості, що здавалася Лягерквістові рушієм історії в "Катові", а з порожнечі. Так, порожнеча — ось головне в істоті Карлика, і ось причина зла в історії в житті людства.

"Чи є справді щонебудь варте інтересу?" — запитує Карлик. "Життя не має жадного сенсу і не може мати його. Інакше його, життя, не було б. Це — моя віра", — стверджує він. "Велика ідея може бути розсаджена іншою великою ідеєю. Але безглуздість життя неминуха, незнищенна". Звідси, а не з жорстокості випливає заперечення свого й чужого життя: "Життя! Нашо воно? Я обертаю його смолоскип донизу і гашу його на темній землі, і настає ніч". Карлик не вірить у справжність життя. Люди тільки грають, тільки удають. "Усі грають, усі щось удають. Тільки я погорджую удавати. Тільки я є". Кохання?

Він його не знає, він тільки чорно заздрить на кохання інших. Призначення поезії він бачить у замаскуванні несправжності і навіть брудності кохання. "Вони оспівують передусім кохання, і це слушно, бо кохання більше за все інше потребує бути змальованим не таким, як воно є". З якою насолодою поспішає Карлик сповістити князя про те, що його дочка зустрілася з коханим юнаком з ворожого табору, і тим спричинитися до загибелі обох. З якою насолодою він підносить отруєний келех коханцеві княгині, а потім бичує її згадкою про загиблого дона Рікардо. Філософія? "Не розумію, як люди можуть сидіти й прислухатися до тих, що говорять про сенс життя. До філософів з глибокими думками про життя і смерть і вічні питання, до глибокодумних висловів про чесноту, і честь, і лицарськість". Карлик любить на землі тільки зненависть. "Мене завжди сповнює вдовolenня, коли я помічаю, що мене ненавидять".

Карлик страшний у своїй випорожненості, у своїй яловості, у своєму визнанні, що він належить до старого роду, що надто добре знає життя, щоб мати бажання й змогу множитися і лишати нащадків. Але він жалюгідний, зморшкувата злобна мавпка, ница в своїй відземній нібито мудрості. Він записує про самого себе: "Я не можу бачити зорі, ніколи не міг цього. Мої очі не такі, як у інших людей, але в них нема жадної вади, бо **на землі** я розрізняю ними усе дуже виразно". Ах, він помиляється в цьому, маленький диявол, він і на землі бачить далеко не все. Він бачить в усьому тільки лихе і дрібне, і головне — він ніколи не може збагнути, що **людина — різна**. Він не може збагнути, як Князь, що щойно бавився з повією і мав коханку, може просиджувати дні і ночі над ліжком своєї приреченої на смерть дружини. Він не може зрозуміти, як у цієї дружини туга і смертний жаль за коханцем, з яким вона зраджувала чоловіка, переростає в чисту містику релігійної екстази і самозречення. Він не може зрозуміти, як майстер Бернардо, творець мистецьких полотен незбагненої краси, може порпатися в кишках анатомованого ним трупа шибеника. Він не може збагнути, як портрет померлої княгині стає образом Мадонни в церкві і викликає цілу прощу, — коли, на його думку, вона була просто повія. Приклади можна множити і множити. Але ясно одне: не тільки в тому ницість і мізерність Карлика, що він бачить у людях тільки погане. Його ницість і мізерність головне в тому, що він бачить людей пласко. Він ніколи, ніколи не збагне, що людина — погана, але вона і велична, вона і свята. Зло переборене в Лягерквістовому "Карликові" тим, що воно мізерне, а мізерне воно тому, що воно бачить людину як ляльку. Лялька завжди однакова. Людина завжди різна. Людина різна, — ось нова віра, що до неї приходить Лягерквіст. І тому, хоч вічно, поки є люди, буде зло, але ніколи зло не перемаже. Неправда, що є величний Кат. Неправда, що Бог закам'янів і вмер. Бог живе

не за холодними хмарами, а в душі людини. Хай поруч живе маленький, злобний Карлик. Не все йому приступне, не все можуть бачити його дрібні очиці, не все можуть закаляти його неробочі зморшкуваті рученята, не все може знищити його холодно обрахований розум.

В одному з віршів Лягерквіст писав:

На світі найміцніше — не мечі й шаблі.

Тепло і ніжність — найсильніше на землі.

Але і думка, і поезія, і навіть діяльність людини — теж можуть бути і бувають величні, скільки б карлики не спрямовували людину на безглузде знищення. Віра і істина, знаходжені Лягерквістом, — не метафізичні. Для цього автор — занадто швед. Він знаходить їх не в загальниках і абстрактах, не на небі і не в ілюзіях. Він знаходить їх поруч, на землі, в співлюдах, в собі. Як сказав один шведський критик, Лягерквіст — релігійний письменник, але поза всіма наявними на світі релігіями. Його діагноза хвороби — порожнеча. Його ліки — ствердження людини, як вона є, в її споконвіку закладеній у людині **різності**. Можна б піти далі і запитати, чому людина така, хто заклав у її душу ці первні. Але це вже буде метафізика, і це Лягерквіст лишає іншим.

У "Карликові" письменник розв'язав проблему віри для себе, показавши різногранність людини і ницість зла. "Варава" — природне продовження і розвиток поставленої проблеми. Тут вона переноситься з автора на героя. Ніхто з героїв "Карлика" не шукав віри. Її шукав автор і з ним — читачі. Варава, рудобородий розбійник, що так випадково опинився в колі життя Ісусового, був вибитий цим із рівноваги, пройшов шлях глузувань і сумнівів, аж поки сам не став продовжувачем діла Ісусового, — це перенесення тієї ж самої проблеми на персонаж. Ідеться для Лягерквіста не про християнство, для нього не важить, як назвати віру. Ідеться для нього про віру. І передусім про віру в людину. Не в Святу Людину, все великими літерами, а саме в звичайну людину. В нещасну спрагнену кохання потворну, з гугнявим голосом напівповію Заячу Губу. В нічим не видатного ремісника Лазаря. В брутального і тваринячого Варава з глибоко запалими в обличчі дрібними очицями. Всі вони — не пласкі, всі мають різні грані, і в цьому рятунок і надія кожного з них і надія людства. За таку людину вмер Ісус. Лягерквіст не знає, чи Ісус — син Бога, і він навіть не знає, чи є Бог. Але людину він уже знайшов, а хіба людина — не відбитка Бога? У одному з своїх віршів він писав: "Ще сумнівайся певний час, а потім ти повіриш". Це була правда.

В інших країнах Європи шукання віри йдуть інакше і може глибше. Однак скрізь діагноза та сама: порожнеча. Скрізь симптоми хвороби ті самі: сумнів. Комунізм лікує не хворобу, а її симптоми: він випікає розпеченим залізом право на сумнів. Цим він заганає хворобу всередину. Але вилікувати її цим не можна. Про це забувають ті, хто подібно до Кестлера,

захоплюється силою комунізму. Однак під-советська людина в глибині душі не втратила сумнівів. Вони розжирають її, і саме це буде причиною падіння комунізму. Європа, стара Європа, яку вже стільки разів ховано, а вона все живе, береться лікувати не симптоми, а суть хвороби. Природна річ, лікування йде по-волі, воно не дає таких ефектних результатів, як лікування симптомів у підвалах НКВД в "Темряві опівдні" Кестлера або в льохах Міністерства Любви в "1984" Орвела. Але воно і не розраховане на ефект, воно розраховане на здоров'я і людяність.

Цю європейську хворобу Лягерквіст розв'язує шведським способом. Без метафізики і, власне, поза релігією, тверезо і реально. У формах скупих і простих до монументальності, коли кожна фраза взята окремо — тривіальна і буденна, і неохота її так просто перекладати, але все в цілому виростає на складний і змістовний образ. Без перецукру-

ности і сентиментальности, спокійно, ділово, не підказуючи нічого читачеві, збираючи важливі і істотні деталі, що з них той, хто хоче розуміти, може зрозуміти. Без будь-чого зайвого, без спеціального створення настрою, чим зокрема так грішать слов'янські літератори. Пейзаж у Лягерквіста — тільки конкретна топографія (хоч він сам був, приміром, у Палестині), портрет — тільки поодинокі риси, що час від часу виступають у дії, описи — тільки суворо фактичні, діалоги — неприкрашені діалоги щоденщини з їх на перший погляд майже беззмістовними репліками і вкрай обмеженим запасом слів і зворотів.

У цьому знайде європейський читач нове для себе. А сама проблематика не буде для нього новою, але не тому, що вона застаріла, а тому, що це його, самого читача проблематика. Алеж мав рацію Орвел, чи пак герой Орвелів, коли казав: "The best books are those that tell you what you know already."

ВЕЧІР ТАНКУ ОЛЕНКИ ГЕРДАН

9 грудня минулого року в залі католицької громади (Торонто) відбувся виступ солістки Оленки Гердан, лавреатки міжнародного танкового фестивалю в Брюсселі (Бельгія) та її танкової групи і піаністки Стефанії Жовнір.

На цьому вечорі Оленка Гердан виступила у десяти сольо-танках та в дуеті. Крім того виступала її група (хлопців і дівчат).

Всі танки Оленки Гердан, створені в різні часи, аж до найновіших танків, виконаних вперше на цьому вечорі. Це доказ, що Оленка Гердан росте й творить. Майстерність виконання та оформлення танків, легкість подачі, вдумливий підхід до теми та її розв'язка, гармонія і грація рухів та почуття музичности, — свідчать, що в особі Оленки Гердан маємо визначну творчу одиницю, яка в нашій еміграційній хореографії посідає одно з перших місць.

Стефанія Жовнір виявила себе на цьому концерті дуже здібною молододу піаністкою і цілком заслужено збрала численні схвальні оплески від публіки.

На нашому фото: Оленка Гердан у танку "Метелиця", муз. Барвінського.

РІЗДВО

“Чи цьому дому та й веселому
Чи дозволите колядувати,
Колядувати — дім звеселити,
Дім звеселити — дітей втішити”.
(З запиту “Берези”)

До історії різдвяних звичаїв

Найбільшим, найголовнішим українським родинним, громадським і релігійним святом у річному циклі зимових свят — “брумалій” — було свято “Корочуна”. Цю назву толкують різно: як свято дня, що поступово збільшується (ніч скорочується), як назву сонячних променів, що входять під земну кору і т. д.

Походження свята “Корочуна” також толкують різно. Одні теоретики, як відомий проф. Харк. університету Потебня (1860-1870) виводять подібність наших свят до Східної мітології — іранської та індійської. Санскритські “Веди” та іранські “Авести” дуже багато подають спільного з нашими піснями та обрядами.

Була думка, що наші пращури з переселенням принесли відтіля все це.

Прихильники теорії літературних запозичень, зокрема проф. Драгоманів, намагаються довести, що ми частково, способом культурних зв'язків, запозичили ці обрядові свята.

Справді є у нашій фольклорі багато подібності й до семітських переказів та культів.

“Різні мітєлогічні та фантастичні обряди, переховані в наших казках, знаходять собі разючі паралелі в повістях вавилонських та старо-єгипетських”, — говорить проф. М. Грушевський у своїй праці “З історії релігійної думки в Україні”.

А навіть спостерегаємо і те, що у наших стародавніх колядах панували мотиви про створення світу, подібно до будійських та китайських молитов та переказів. Ці мотиви яскраво відбиті в поезії східно-турецькій та монгольській.

У дійсності, азійські орди проходили через Чорноморські степи й цілком природно позначили свої впливи. Заперечувати ж, що наші пращури могли бути в ті часи в культурній та політичній залежності від іранських орд — не приходиться.

Не можна заперечити й грецьких впливів на антив. З розселенням на Чорномор'ї, українські племена — Анти — зустрілися там з грецькими колоніями — Тира, Ольвії, Танаїса, Херсонеса тощо.

Посуваючись до Дунаю, Анти зустрілись і з романською культурою, звичаями.

І “коляда” певно від латинських “календ” (новорічних свят); відтіля, певно, прийшли до нас і уривки “сатурналій” — новорічних забав. Поруч з цим і українські культурні впли-

ви позначилися; і добре відчуваються, на східних слов'янах та частинно й на західних.

Наш цикл зимових свят наближається і нагадує цикл подібних грецьких та римських. “Врумалії” — від 24 лист. до 17 грудня — на честь Діоніса; “Сатурналій” — від 17 до 24 грудня; “воти” — від 24 грудня до 1 січня; “календи” від 1 до 5 січня. Цьому циклу відповідають наші — “Андрій”, “Катерина”, “Різдво”, “Маланка”, “Н. Рік” та Водохрещі.

Українське свято “Корочуна” просякнuto цілком анімістичним світоглядом та дуалізмом. Сонце у ці дні “повертає” на весну, народжені “перші” промені виграють землю до відродження природи. Це свято — народження чудодійної сили, що надає сили природі. Свято “Корочуна” — цілком **хліборобське** — було в ті часи поштовхом натхнення людини надією й вірою у щасливий рік урожаю, приплоду худоби, здоров'я й добробуту та радісного життя людини.

З приходом християнства в Україні, як і в усій Європі, починається боротьба церкви з стародавніми дохристиянськими звичаями, зокрема з колядами. Але те, що творилося віками, що складає частину людської душі, і що вийшло з глибин народньої мудрості — не можна одразу зупинити.

Свято “Корочуна” з різноманітними обрядами-ритуалами, відправами-молитвами, магичними актами — виступає і сьогодні досить яскраво у нашій Різді.

Український “Корочун”, що покrywся Св. Різдом — це винятково багате, веселе, радісне, велике свято, що вирізняється від подібних свят інших народів своєю обрядністю, багатством фольклору, оригінальністю етнографії, найглибшою захованістю в масах нашої стародавньої культури.

Це свято є нашим документом глибокої доісторичної дійсності не лише вірувань, світогляду, але й наших культурних, політичних та економічних зв'язків і взаємин із всесвітом.

У різдвяних та новорічних звичаях не лише підіймається високо релігійне й загальнолюдське почуття, але тут глибоко виявлено — і колективно-громадське національне почуття **солідарності, єдності**; вияв найвищих людських чеснот — шанування людини, її пам'яті, ділити радість з іншою людиною; бажати їй те, що бажаєш собі, шанування праці...

Наша церква ті гарні звичаї — рештки культури — врешті прийняла, але вклала в усе це християнські ідеали, християнську мораль, нові ідеї — любові, всепрощення, правди, щедроти, удосконалення.

Дуже багато змін зазнали наші предковічні традиції цього свята проходячи від патріархальної родини до родового побуту, а відтак до племінного; від ранньої до пізньої князів-

ської доби, та в часи соціальних змін в Україні...

Але, характерно, що в основі різдвяних звичаїв збереглося й досі все те, що пов'язано було в ті далекі часи з хліборобським господарством, з пастушеством; яскраво виступають у звичаях і істотні риси українця — працьовитість, гостинність, чесність, доброта, співучість тощо.

Іще мушу зупинитись на джерелах вивчення нашої стародавньої дохристиянської культури. Це будуть такі:

1. Стародавні матеріальні пам'ятки — (розкопи могил, місць поховання, стародавніх міст тощо).

2. Письмові джерела чужоземних тогочасних письменників.

3. Письмові документи християнської доби, де згадується, в більшості засуджується, стародавні звичаї та вірування — літописи, зокрема "Повість временних літ", тощо.

4. Народня обрядність, фольклор, наші національні традиційні свята, що зберегли риси нашого доісторичного життя.

З чужоземних письменників, що цікавилися нашим життям, треба назвати: грецьких — Прокопія Кесарійського (VI в. по Хр.), Льва Диякона, Геродота, Маврикія, Тіпократа, Менандра; арабських — Ібн Фадлана, Масуді; готський історик (554) — Йордан та багато інших.

Між іншим Прокопій Кесарійський так характеризував антів:

"Вони визнають владику всіх єдиного бога, що посилає блискавку. Жертвують йому коров та всяку іншу жертву. Якоїсь фатальної долі, котра б мала силу над людьми, вони не признають: коли хто бачить перед собою видиму смерть, чи в хворобі чи на війні — він обіцяє за своє життя жертву богам, якщо не пропаде, і, врятувавшись, жертвує обіцяне та й думає, що тією жертвою спас собі життя. Шанують річки, німф та деякі інші божества, жертвують їм усячину, і з тих жертв ворожать собі..."

Треба відмітити, що в основному різдвяні звичаї в усій Україні мають один характер, але південні області в дечому різняться від північних. Південні області були у зв'язках з Боспором, греками, романськими та азійськими народами, зазнали сильних впливів орієнтальної культури, а разом зазнали й змін у житті у зв'язку з навалами азійських орд. Південь неспроможний був затримати усі тонкощі наших обрядів. Натомість, північні області України, сприйнявши культуру південних областей — утримали ту культуру, розвинули й зберегли до цього часу.

Вілія

На цей раз я омину перший підготовчий етап до циклу різдвяних свят, а зупинюся, головне, на "вілії" — день перед "багатою кутею" (в інших місцях — "Свята вечерея", "Тайна вечерея").

Вілія — це початок свят. Господарі встають о 2-3-й годині ночі. Перед цим за кілька днів у господарстві все зладжено, упорядковано, прибрано. Хата чистенько побілена; вся білизна поправа, "покачана". Не мусить бути нічого брудного.

На вілію не вільно нікому нічого позичити, не вільно ні до кого заходити, не вільно на цей день виїжджати з дому. Усі члени родини, що є дома, мусять бути разом.

У всьому надвірньому господарстві мусить бути повний лад і порядок — все почищено, замешено, складено, прибрано, приготовлено для вжитку на свята. Дрова нарубані й складені на всі свята; найкраще сіно пов'язане у вязочки — приготовлено для худоби, щоб потім тільки винести; пов'язана й солома для підстилки худобі.

У худоби — корів, коней, овець, свиней — почищені хліви, свіжа підстилка. Для коней заготовлено на всі свята ситий обрік — наполовину з вівсом. І, навіть для птиці — курей, качок, гусей — виділяється краще добірне зерно на свята.

Сніги повідкидані, доріжки прочищені, вози змашені й худібка "скреблом" почесана.

Серед клуні стоїть товстий сніг жита-пшениці, урочисто принесений по закінченню жнив жінцями з поля. Навколо снопа 3-4 в'язки зеленого запашного сіна.

У селі, на кожному підвір'ї, у кожній хаті відчувається святочний настрій.

У хаті все чистим застелено — стіл і під; за образи закладено нові рушники, завітчано васильками, ласкавцями, кудрявцями та іншим сухим зіллям. Перед образами горить лямпадка, при цьому світлі та й пічному працює господиня в хаті.

Мисник уставлений чистими святочними полумисками.

У давнину, за історичними джерелами, у селі здобувався живий вогонь на вілію (тертям сухого дерева об дерево) — ним розпалювали в печах під кутю, світили каганці-лямпадки та свічі. Пізніше — вогонь викресували.

Іще далеко до світанку. Господиня, господар і старші діти готують усе до св. вечере. До сходу сонця приносять воду, миють нею увесь посуд; товчуть пшеницю на кутю, миють її й з молитвами засипають у новий череп'яний горщик, наливають досхідною водою. Далі господиня урочисто ставить у піч, щоб із сходом сонця готову зварену кутю виставити з печі. Потім робить голубці — з пшоном чи гречаною кашою. Також складають у новий горщик і наливають досхідною водою. У деяких північних селах Чернігівщини та на Волині господиня перед цим і після цієї праці гріла руки перед полум'ям і пила свячену воду.

Після цього в нову ринку накладали сушини — кришаниці з яблук, груш, слив та вишень, покропивши свяченою водою, заливали досхідною й ставили в "челюстях".

А тимчасом починає світати. Господарю тре-

ба встигнути у мент “сонячного сходу” відчинити браму в клуні, двері у сінях, у стайнях, хлівах і оборах, також — ворота на дорогу. Сьогодні на землю по сонячному промінні сходять бог багатства, бог урожаю — його вітають люди, тварини, рослини й вся земля. Він — бог-Сонце мусить освітити й освятити увесь двір, усе господарство. У цей же час господар напуває худобу. Господиня мусить витягнути у цей же час, поставити на лавку кутю та “вар” (зварену сушину)...

Годують худобу, птицю. Але люди, за винятком малих дітей — не їдять “до зорі”...

Після цього господиня виробляє книші й паляниці, кладе на скатерті на столі, а із столу саджає у піч. На Різдво випікається житній, а краще сказати — житньо-пшеничний з пампушкою зверху — “душею”, помащений зверху олією чи смаженою на олії цибулею. Паляниці — це чисто пшеничний пухкий хліб, помащений зверху яйцем.

Покиль спечуться книші й паляниці — господиня готує решту страв на св. вечерю. А їх мусить бути — 12. Це на Поділлі. Страви різні, але обов'язково — кутя, вар, голуці, вареники...

А тимчасом і день схиляється до вечора. Господар увесь час надворі — готує на свята для худоби пашу, найкращу, найдобрішу. Але, паша приготовлена, дрова також, сани зладовані, упряж наладна, — двір і все господарство в порядку.

Господар іде до хати, кличе старше хлоп'я й ідуть разом у клуню (стодолу). Батько несе мисочку свяченої води, а хлоп'я — квіточку з колосся. Входять у клуню, здимають шапки й побожно хрестяться й говорять:

“Милостивий Боже, і ти, Сонце праведне, з св. Різдом! Торік дали ви урожай... пошліть іще кращий цього року!”...

Господар кропить снопа, що стоїть посеред клуні в колі в'язок сіна.

— Берімо дідуха, сінку, — звертається батько до хлоп'яти. Батько бере, а дитя прикладає руки, — вдає, що допомагає.

— Бери, сину, сіно... Хай труситься, хай годує нам худібку. Хай м'яко буде святому Дитяті та худібці на сіні лежати.

Батько виходить з клуні перший, — у правій руці дідух, під пахою лівої — маленька в'язочка добірного сіна. За батьком хлоп'я несе дві в'язочки сіна, одна з них легко зв'язана, щоб сіно трусилося-губилося по дорозі до хати. На Варвинщині (Полтавщина) у цей час виганяють худобу з хліва, щоб “смикала” з рук сіно й збирала...

Урочисто, повільно підходять до хати й стоять перед сінечним порогом. Господиня виходить з книшиком, відчиняє двері, зустрічає.

Входить господар у сінні, за ним слідом і хлоп'я.

— Святки йдуть, — проказує батько, а за ним хлоп'я: “Святки прийшли!”

— Шануємо й просимо завітати до господи! — відповідає господиня, відчиняючи двері в

хату. Хлоп'я кладе перед столом сіно. Господар, побожно перехрестившись:

— Будьте здорові з святами! З Святим Різдом!

Далі господар велить хлоп'яті покласти одну в'язочку сіна під столом, другу на лавці. Маленьку в'язочку взяти спід пахи у нього й розстелити на покуті.

Коли хлоп'я розстеляє сіно, то решта дітей качаються-перевертаються на полу, щоб вівці “котилися”, худібка множилась.

Господар з хлоп'ям ставлять дідух-сніп на покуті:

— Наситив, напоїв і нагрів нас торік! Подай це ще краще цього року!

Після цього господиня здимає із столу скатерку, а господар устеляє рівенько стіл сінном, приговорюючи:

— Гарне, зелене, запашне, смачне для худібки сіно, як барвінок хрещатий!

Господиня непомітно кладе у всіх чотирьох кутах стола часник під сіно приговорюючи:

— Іди, зла сило, на болота-очерета, яри-скелі, куди курячий голос не доходить!

Поверх сіна стелить господар одну скатерку, а господиня другу. Посеред столу господиня кладе книш, а поруч паляницю. У цій паляниці господар протикає дірку зверху й вставляє воскову свічу. Засвічуючи приказує:

— Світи нам, праведне Сонце, грій землю-матінку, людей, худібку. — Свіча горить, покиль не поставлять на покуті кутю.

Але ось хлоп'я вносить більше сіна й всі родину розтрушують сіно по хаті. У цей час господиня виносить віника з хати.

Спочатку господар кладе сіно під стіл, а у сіно кладе сокиру, косу, частину граблів, частину плуга (здебільшого леміша), сапку тощо.

Розтрусивши сіно, господар стає коло порога, а всі діти качаються по долівці на сінні, втішно бекають, як вівці, іржуть, як коні, мукають, як корови.

Господиня здимає сухий верх куті; кладе у покришку й ставить на припічку проти челястей. Господар урочисто бере кутю й урочисто переносить на покуть. У цей час господиня й діти (дівчатка) приговорюють:

— Кво-кво-кво... Цяп-цяп-цяп, — як квочка й курчата. А господар і хлопчики гудуть, дзвенять, шумлять як бджоли:

— Ш-ш-ш... дз-дз-дз...

Слідом за господарем господиня несе на покуть “вар” (варену сушину), ставить рядом з кутею й накриває паляницею, а господар кутю — книшем.

По цьому господар “забиває” дірки в лавці, а потім бере сокиру спід столу й легко тричі цюпає хатній поріг, а потім сінечний. З цією сокирою виходить на подвір'я й випускає худобу, щоб збирала сіно. Сам по тричі цюпає “обрубуює пороги” в оборі, стайні, клуні, у воротах. Раніш він брав у кишеню видюк (самосійний мак, дикий) й обсилав ним усе обійстя — обори, стайні, хліви, комори, клуню тощо.

Після цього господар годує й напуває худобу. У цю ніч худібці підстелюється не солома, а сіно. У хлівах ставиться трошки води в кухляті та кидається в неї сухе дерев'яне вугілля.

Смеркає. Господар старанно вичісує згреблом худобу, щоб була чепурна, бо у цю ніч вона розмовлятиме з богом...

Скінчено всю подвірню роботу, худібка "попорана". Усі в хаті.

Усі миються, чепуряться. Господиня дає всім чисте шмаття - білизну, застеляє лавки рушниками. На лавці стоїть макітра з новою варешкою (велика дерев'яна ложка) та з тертим маком. Рядочком мед та тепла вода для сити.

До св. вечері все готове. Уже показалися й зорі в небі.

— Піді поглянь, чи засвітились у небі зорі?!

— Посилає батько когось з дітей.

— Божа зоря засяяла! Вже!

Свята Вечеря (Багата Вечеря)

Господар урочисто світить свічку, підходить до покуття, бере варешкою з горшка кутю й накладає в макітру; розчиняє мед — приготує ситу й "мішає кутю". Макітру ставить на стіл, бере в покришку вугілля, ладану й обкаджує хату, сіни, а далі йде у хліви до худоби, в комори та до клуні... Повертається до хати. Поглянув на родину — і всі стають навколішки — моляться.

Після молитви господар бере макітру з кутею, виходить у сіни, а потім надвір:

— Пресвяте Сонце, Місяцю ласкавий, ясні зорі, дощі рясні — ідіть до нас кутю їсти!

Господиня виходить на сінечний поріг:

— Шануємо вас і просимо до господи!

Після цього зачинаються хатні та сінечні двері й господар тричі закликає:

— Лихий морозе, буйний вітре, люта буре, лихе й зле — йдіть кутю їсти... Кличу вас... Не йдете, щоб повік-віків не прийшли... Щоб ми вас видом не видали й слухом не слухали... Скам'янійте ж у скелях, кручах, темних лісах, високих горах, у снігах-льодах... (Заклинання це з Гуцульщини. Подав Микола Гутуляк у 1943 році).

Перед цим господар брав по ложці кожної страви й змішав з мукою. Цю їжу виносить господиня, дає господарю, що встиг уже обійти з кутею усе обійстя, а макітру бере від нього, вносить у хату й становить на стіл.

Господар дав усій худібці по ложці святої вечері й повертається до хати.

Господиня встигла накраяти книша та паляниці.

— Господи благослови! — промовляє господар. Це знак, щоб усі сідали за стіл.

У кінці стола стоїть кухлятко води та дві порожніх мисочки. Одна — для душ померлих членів родини, а друга для відсутніх, подорожуючих. Сідаючи за стіл, кожне продуває місце, щоб була не присісти душу. (Цей звичай ще в останніх роках був на Гуцульщині та в Ольгопільському і Ушицькому р-х Вінницької області).

Урочиста тиша. Блимає лампадка під образами, горить свіча, запалена з печі, стіл укладений кусками книша, паляниці та піріжками. Посеред усього у великій мисці кутя (в деяких місцевостях — макітра). Усі беруть ложки в руки. Батько бере перший ложку куті, підносить до рота й промовляє:

— Усі душі нашого роду, ідіть з нами кутю їсти! Дай, Боже, царство небесне усім померлим, у небі панування, а нам — щастя, здоров'я й довге життя!

Після цього пробує кутю, за ним — мати, а після всі діти.

Після цього батько набирає другу ложку куті й кидає в стелю. Скільки зернин куті приліпиться на стелі, стільки роїв буде на пасіці.

А господиня промовляє:

— Скільки мачин у стелі, щоб кожна курочка знесла стільки яєчок!

Господар наливає в чарку горілки (чи подібного напою), спогадує знову покійників, а всім живим, усій родині бажає здоров'я. Чарку передає господині, а та дітям по черзі.

Часто, як звичай, від надмірного чуття, згадуючи у цей час покійників та відсутніх, всплакнуть за вечерею.

Після куті подають страви: борщ з грибами та з рибою, горох, капусту, голубці, рибу смажену, холодець з риби, вареники з капустою, з грушами, сливами, вишнями, млинці до сити, пироги, вар.

На Святу Вечерю запрошують — одиноких, бездомних, неприкаяних, убогих. Коли на вечері є подібна людина — це була дуже добра ознака. Гостю приділялась велика увага й раділи, коли гість вдоволений.

На Полтавщині, в деяких селах Сріблянщини, під час вечері ще й ворожила молодь. Заставляли дітей витягати спід скатерки "щось" — травинку, бадилек, листочок чи квіточку — й по тому угадували майбутнє.

Але ось подається остання страва — вар. Мусить попробувати кожний. Але зза стола ніхто не встає (це — на Київщині, Поділлі й у Галичині). Родина починає колядувати... Мотиви коляд за вечерею: Створення світа... Прихід бога-Сонця на землю, про урожай, "Троє гостоньків" тощо.

Мати у цей час обдаровує дітей ласощами — цукерки, бублики, оріхи; а батько обдаровує дітей дрібними грошми. Потім батько дає гроші матері, а мати батькові. Обов'язково обдаровують і гостей.

Вечеря тягнеться 3-4 години. Пізно по вечері лягають спати.

Кутя і вар та немиті ложки залишаються на столі по вечері до ранку. Крім цього, у мисці ставиться кутя на вікні чи на покуті й кухля води — душі покійних приходять у Св. Вечерю їсти кутю.

Носіння вечері

Коли на "вілію" нікому не можна було ходити до інших людей, нічого не можна давати-позичати, то по Святій Вечері — діти, в обо-

в'язковому порядку, носили вечерю "дідуньові-бабуні" та хрищеним батькам. (Звичайно, коли близько, а коли далеко, то це робилося на перший день Різдва).

Мати кладе у миску три калачі, паляниці чи книші, трошки куті та потрохи інших страв, зав'язує в хустину й діти "несуть вечерю".

— Будьте здорові з Святим Вечером, з Різдом! Тато, мама й я просимо на вечерю! Вітали діти хрищених батьків чи дідуса з бабусею, вступаючи в хату. "Вечерю" ставили на стіл, а самі цілували руку тим, кому вечерю принесли.

— Дякуємо тобі (сину, доню, онучко...), татові й мамі! Хай Господь дасть вам усім здоров'я, а померлим панування в небі! — Відповідали дітям.

Після цього роздягали дітей, садили за стіл, поштували вечерю та обдаровували цукерками, оріхами, яблуками, бубликами та дірбними грішми.

Міняли "вечерю" — забирали все з миски, а клали своє й відпускали дітей.

Пояснення окремих точок Різдва

Перші початки свята "Корочуна" — це свято патріархальної родини — вілія та Свята Вечеря. Другий ступінь — свято набрало характеру загально-родового — "носити" вечерю до дідуса-бабуси, а головне "возити" вечерю". Це збір усього роду на 1-й день свята у дідуса-бабуси (старійшини). Тут єднання, спільність інтересу роду; магичні дії, щоб — рід був величний, багатий.

Третій ступінь свят — це загально-суспільні — коляди. Після об'єднання родів у племена — і свято "Корочуна" набрало ширшого характеру та змісту — уся суспільність через своїх членів бере участь у святі. Усі молитви-коляди, усі магичні дії, усі бажання скеровані всім членам племені чи суспільності (поселенню).

Чому вечеря набирає назов: "Свята", "Тайна", "Велика", "Багата"? Відповідь на це знаходимо знову таки в анімістичному світогляді, у вірі й віруванні наших прадідів.

У цей день — на вілію — бог-Сонце посилає перші промені "тепла-світа" до весни. У цю ніч "з'їжджає — злітає — сходить" з промінням невидимо бог багатства, урожаю, здоров'я, приплоду худоби, бог радості життя; бог захисту від усього злого; бог допомоги й рятунку:

"Зійшов днесь із небес..."

А сходить він "тайно", а несе з собою "урожай, багатство", у цей вечір-ніч — він освячує-оглядає все на землі: — двір, дім... розмовляє з худібкою, з душами померлих...

Зрозуміло нам стає, чому у годину "сходу сонця" відчиняються всі двері й ворота; ясно стає, чому досхідньою водою вариться "Свята вечеря", чому здобувається живий вогонь. Вода й вогонь — це головні "святителі й чистителі життя".

Цей добрий сонячний бог, що сходить на

землю у Святий вечір — мусить бачити навколо повний достаток, багатство, радісне життя... Його закликають ("Праведне Сонце"), запрошують, славлять, готують йому найбагатшу вечерю, з усього, що тільки є в господарстві, що дає земля.

У давні дохристиянські часи на "Святу вечерю" певно були й м'ясні та молочні страви.

Пане-господарю, вставай з постелі

Застеляй столи...

Бо буде в тебе троє гостоньків...

Перший гостонько — Ясне сонечко...

Цей бог-сонце ще з минулого року є у дідухові — в обжиноковому снопі, що свято зберігається з літа... Цей сніп мусить стояти на **покуті** — святім місці, де сидить багатий бог-сонце, де сидять душі померлих, де ставиться божа їжа — пшениця з медом маком — "кутя" та вар...

Бог сходить з неба на "вечерю" й йому застеляють хату сіном-соломою, кладуть сіно і під скатерку, а в сіно сиплять пригорщами зерно усіх хлібних культур, крім гороху (з християнством горох вважали слізьми Богоматері — вона плакала стоячи біля Христа, а слізки котилися й повстав горох з тих сліз).

А щоб бог-сонце освятив усю працю — під стіл кладуть усе (частини) хліборобське та інше приладдя...

Коли стелять сіно, по якому бог прийде на вечерю — бог бачить і чує, чого господар хоче: іржання коней, мукання корів та волів, мекання овець, квокання й ціпкання курей... І це буде, — вірили тоді. Ці магичні дії та слова — переконають добре бажаного бога. Щоб бог-сонце зайшов охоче й вільно — треба очистити хату водою й вогнем — кадилом; треба чисто причепурити хату.

Коли всі сядуть за "Св. вечерю", то тайно, невидимо з ними буде їсти кутю бог, що сидить на покутті, та душі померлих... Тому у час вечері й думає господар і говорить лише про померлих, про добрі сили — бога-сонця, про урожай, родину... І чутно прислухається, про що говорять діти за вечерю. Часто через дітей "говорить бог багатства"... Але треба зрозуміти дитячу мову...

І гадання за столом — це "боже віщування" через дітей. Дорослі — батьки — не гадають під час вечері...

Кутю кидається у стелю — це у небо до сонця — поштується святою їжею вища добра сила. — Разом і гадають, скільки роїв буде, як нестимуться кури.

І всі дірки у лаві, чи де вони є, мусять бути на Св. вечерю забиті, щоб ніщо зле не залишилося, не притаїлось у хаті, не перешкодило сонцю прийти на "вечерю". Разом і рот недобрим людям затикається, щоб не говорили недоброго про родину.

Господар з "божою їжею" — кутею — обходить двір, худобу, — закликає й бога-сонце і всі добрі сили на вечерю. Закликає й супротивні сили, але супротивні сили не прийдуть,

бо зараз з господарем є невидимо бог багатства... Тому господар і закликає й відганяє злі сили назавжди...

У цей вечір, в інших місцевостях — на 1-й день вранці — господар дає попробувати святих страв — “божого їжі” худобі. І вона буде здорова, весела, буде плодитись, бо в неї увійшов бог-сонце... Він розмовляв з худобою у святу ніч.

Господар обходить і з “вогнем” господарство — “очищає”, обсипає видюком — диким маком. Видюк бачить усі злі сили й має властивість недопустити ці злі сили до худоби, до двору.

Зарубує пороги господар перед св. вечерею. На порозі сидить лиха сила й жде слухного моменту вскочити у двір — у хату, хліви. Господар “розрубє” ту лиху силу на порозі... а коли прийде нова й побачить зарубані пороги — побоїться увійти у двір.

Ще повернуся до “дідуха” — обжинкового снопа. Цей сніп ритуалами, піснями — молитвами — вже освячений, з почестями принесений з поля; у ньому є частка бога-сонця — це емблема врожаю. Тому і ставиться цей сніп “на покуті”, “у раю”, “святим місці”, де сидітиме бог та душі померлих, де стоятиме їх їжа — “кутя”.

Лише господар сидить на покуті, що через це причаститься-приєднається бога-сонця. А через господаря ці добродійства одержить увесь дім.

З цього “дідуха” на Новий Рік хлопчики —

діти вимолотять зерно... а те зерно посіють по всьому обійсті й на полях.

Чому під час св. вечері горить тільки воскова свіча?

Віск — це продукт великої, важкої й широкій праці бджіл, а бджола — символ людини; крім того воскова свіча знаменує собою велику життєдайну силу сонця.

Залишення ложок у куті на св. вечерю, ставлення куті, води та мисочок на вікні, покуті та на столі для покійників — це виразний культ пошани померлих. Це, частково, нагадує нам “города мертвих” — культ пошани покійників у стародавньому Єгипті.

Отже, свято “Корочуна” (тепер Різдво) — це цілком господарсько-хліборобське свято — свято всього українського народу — від найстаршого до найменшого — дає науді найбільш матеріалів у справі вивчення й розуміння нашої доісторичної й ранньої історичної культури, життя, побуту, віри, вірувань ідеалів, прагнень та душі українського народу.

Висловлюю свою широкую подяку за подані до “Різдва” матеріали:

1. п. Я Остафійчуку — Гуцульщина
2. п. Я. Федченку — Полтавщина
3. п. Фр. Гаврилюк — Поділля
4. п. Розалії Бандрівській, п. Боднар та п. Міськурко — Галичина
5. п. М. Васильовій — Волинь
6. п. Л. Мельник — Чернігівщина
7. п. П. Чернецькому — Київщина.

Ст. Килимник

ОЛЕКСА ВОРОПАЙ

В ДЕСЯТІ РОКОВИНИ СМЕРТИ ДМИТРА РЕВУЦЬКОГО

Злочин

Рівно десять років тому, 29 грудня 1941 року, вже під час німецької окупації, в Києві, на приватному мешканні вдень, спеціально підіслані більшовицькі агенти вбили Дмитра Миколаєвича Ревуцького.

За що? За яку провину? Чим накликав Він на себе гнів лютого ворога?

На ці болючі і настирливі питання є лише одна правдива відповідь:

За те, що горяче любив свою

Батьківщину — Україну,

За те, що був вірним сином свого народу!

Злочин. Ганебний більшовицький злочин! І цей злочин ми мусимо розкрити перед всім культурним і цивілізованим світом!

Кого вони вбили?

Дмитро Миколаєвич Ревуцький був один з найвидатніших сучасних музикознавців, етнографів-фольклористів та літературознавців. Його наукові праці та велика дослідницька робота в галузі музики і фольклору створили йому авторитет ученого європейського масштабу.

Найжвавіша громадська, наукова і мистецька діяльність Дмитра Миколаєвича розгорнулася в роках 1917-1919 — це період щасливої та, на жаль, короткої весни нашого народу.

Від 1922 року Д. М. Ревуцький стає професором музично-драматичного Інституту ім. Лисенка і викладає там дикуцію, деклямацію та історію пісні аж до 1934 р., коли його звільнили з професорської посади за “петлюрівську ідеологію”.

І нарешті, Дмитро Миколаєвич Ревуцький залишив після себе понад п'ятдесят друкованих наукових праць з різних галузей мистецтва й літератури.

З головніших праць Дмитра Миколаєвича треба відзначити такі:

“Українські думи та пісні історичні”, що вперше була видана в 1919 р. У 1930 році її перевидано вдруге, але зі значними змінами, які робили її бодай трохи “удобоваримою” для більшовиків. В цій праці подано вичерпний матеріал про ці два види нашої народної творчості, включно з діячами-бандуристами.

“Живе слово” — підручник сценічного сло-

ва (1923 р.). Це була перша наша книжка з цієї галузі мистецтва. За свій український характер і матеріал, на якому вона була побудована, її вилучено з ужитку після 1930 року.

“Золоті ключі” — тритомова збірка українських народних пісень (1926 р.). Після 1935 року А. Хвиля “розгромив” її за “ідеалізацію чумацтва...”

Дмитро Миколаєвич Ревуцький (посередині) в групі педагогів 7-ї Київської чоловічої гімназії (1918 р.)

В 1926-29 роках у виданні “Книгоспілки” вийшли під редакцією **Дмитра Миколаєвича такі праці:** “Бетховен” (переклад на українську мову, тритомова праця), “Дуети М. Лисенка”, “Козацькі пісні” (в обробці сучасних композиторів), “8 галицьких пісень” (в обробці Левка Ревуцького), “Франц Шуберт” (пісні в українських перекладах), “4 автобіографії М. Лисенка”, “Аналіз опери-сатири М. Лисенка “Андрощіяда” та багато інших праць.

1935 року вийшла з друку його праця **“С. Гулак-Артемівський та його опера “Запорожець за Дунаєм”**. Дату народження С. Гулака-Артемівського встановив також Дмитро Миколаєвич.

“Т. Шевченко й народня пісня” (1939 р.), видана до 125-річчя з дня народження поета.

Деякі з праць залишились недокінченими. Напр., **“Українська рогова музика у XVIII столітті”**, **“Біографія М. Лисенка”** (з аналізом творчості) та інші.

За окремі ділянки праці Дмитра Миколаєвича, які залишили по собі великий слід на цілому поколінні, є: 1. Його педагогічна діяльність, 2. Його праця, як виконавця (художнє читання і спів українських творів) та 3. концертно-організаторська діяльність.

Дмитро Миколаєвич був справді великим знавцем стилів народних пісень і вмів їх сам дуже добре виконувати. Був добрим фахівцем художнього слова і багато разів виступав з художнім читанням українських клясків та творів кращих сучасних письменників.

Отже, як бачимо, більшовицькі злочинці вбили видатного українського вченого, мистця й патріота. Вони зігнали зі світу людину чесну, працьовиту й високо обдаровану, людину,

що за все своє життя не зробила нікому найменшої кривди.

Кілька слів з біографії

Дмитро Миколаєвич Ревуцький народився 24 березня 1881 року в селі Іржавець Ірилуцького повіту на Полтавщині в родині дрібного поміщика.

У 1901 році Дмитро Ревуцький закінчив Прилуцьку гімназію і вступив до Київського університету на історично-філологічний факультет.

В 1906 році закінчує словесний відділ цього факультету і їде вчителювати до Естонії, але через три роки повертається до Києва і продовжує свою педагогічну діяльність у столиці так гаряче Ним любимої України.

Про могутній вплив Дмитра Миколаєвича Ревуцького на своїх учнів згадує відомий український поет Максим Рильський:

“Але найглибший слід у душі залишив, розуміється, “словесник” наш, Дмитро Ревуцький, брат славного композитора, автор — у пізніші часи — цінної книжки (українською мовою) про виразне читання та вдумливої монографії про українські думи та пісні...”

Ревуцький багато — і прекрасно — читав нам хорошої поезії й прози, влаштував читання “в лицах” — так прочитано у нас самим і двома моїми товаришами “Скупого рицаря” Пушкіна. Але найбільше враження справляв на нас Ревуцький, коли збирав нас коло рояля і співав українські та російські народні пісні, билини й думи. Це бувало щоразу справжнім святом — і не тільки для мене, що успадкував від батька й братів замилювання в народній пісні, а й для найрізноманітніших моїх колег... Шкода, що Ревуцький викладав у нас тільки один рік — у п'ятій класі... Правда, моє особисте приятелювання з ним зайшло на довгі роки.” (М. Рильський “Із давніх літ”, “Поезії” т. I, Держлітвидав України, Київ, 1946, стор. 47).

Так згадує Дмитра Миколаєвича Максим Рильський. Та й чи тільки він один? Тисячі його учнів, розсіяних по всій земній кулі, з любов'ю згадують ім'я свого великого учителя.

Вшануємо Його світлу пам'ять

Оце якось зовсім недавно, в бібліотеці Британського Музею в Лондоні, я натрапив на дуже цікаву наукову працю Дмитра Миколаєвича Ревуцького — **“Шевченко й народня пісня”**. Я був захоплений, я читав ту працю не відриваючись цілий день. А таких робіт Дмитро Миколаєвич залишив багато.

Тож вшановуючи Його світлу пам'ять в день десятиліття трагічної смерті, ми повинні переглянути всі європейські і американські бібліотеки і, якщо не зібрати та перевидати, то бодай скласти докладний список всіх Його наукових праць.

Крім того, на еміграції є люди, що особисто

знали Дмитра Миколайовича, хайби вони на сторінках української преси поділилися спогадами про цього чесного і талановитого патріота, невинної жертви більшовицького терору.

Вшануймо Його світлу пам'ять. Він заслужив на велику пошану і своєю працею для України, і чесним життям, і трагічною смертю з рук російського окупанта.

Лондон, 25. XI. 1951.

Д. РЕВУЦЬКИЙ

Дяки-пиворізи

Україна мала своїх “вагантів” і “голіярдів”. Це — так звані “мандровані дяки” або теж — “пиворізи” XVII віку. Можна вбачати в них своєрідне місцеве “культурное переживання” мандрівних західно-європейських школярів, але дуже багато з них було справді такого, що цілком можна вважати за побутове з'явище. Звідки ж бралися ті “пиворізи”?

За старих часів середня й вища школа в Україні (семінарії, Київська Духовна Академія) частенько голодували. Доходу з маєтків було мало, а з “конгрегацій” (збори “доброохотных подаяній”) користувались тільки “спудей”, що жили по самих братствах. Решта учнів мусила сама собі шукати хлібів: хто йшов “на кондиції” до шляхетних людей, а хто просто випрошував милостиню (“міркачі”). Під час літніх вакацій багато бурсаків “ходило в народ” (“на епетиції”), щоб забезпечити себе хоч чимнебудь на зиму.

“Любезно село!” — пише такий — “епстент”:
Когда увижу твої сладчайшії страви —
Капусту, горох, ріпу, боб, в салі варені?
О, вечері щастиві! О, ночі блаженні!”

Після такої “епетиції” інший застрявав у “любезному селі”, потішаючи себе думкою: “єслі на рожден, не сунься в науку!” Інший з товаришами своїми наоів такого, що оставалося одно — “тікати на Січ”, а інший, почувавши в собі педагогічну вдачу, намагався осісти десь при школі “паном дирехтором” (“паном бакаляром”) і переходив з одного місця на інше, поки не ставав “мандрованим дяком”, “пиворізом”. Чудову автобіографію одного з таких дяків, Іллі Турчиновського, маємо в “Кіевской старине” (1885 р., II). П. Житецький вважає Турчиновського за типового “мандрованого” дяка.

Ілля Турчиновський “волочився по школах” в першій чверті XVIII віку. Був він син березанського сотника, вчився спершу в березанській школі, потім у нижчих клясах київської Академії, звідси взяла його мати для помочи в господарстві додому, де “за домашню суетою всего позабил”. От і почав він мандрувати “для повідання более света и ученія”. Недовго пробувши писарем у сотника синявського Мандрики, підшукав він собі двох товаришів і пішов з ними в Могилів-Литовський. Подорозі товариші посварились. “Лютые Диоклетияне”, як зве своїх товаришів Турчиновський, трохи не вбили його й одняли в нього гроші. В пограничному селі Поповій Горі прийшов

він “до половины дяковской” і став учителювати в приходській школі. Але “лютые Диоклетияне” донесли на нього сотнику компанійському, що буцімбито Турчиновський грабував по дорозі дяків по школах. Сотник забив Турчиновського в диби, а за його майно звелів шинкарці всипати суддям і тим “лютым Диоклетиянам” меду. Почалося бенкетування, співи. Примушували співати й самого обвинуваченого. “Єднак я”, — каже Турчиновський, — “хочай и покушался співать, но за обліяніем слез не мог и гласу отвести”. Од гармидеру прокинувся отаман компанійський, що спав на печі. Виявилось, що він був давній приятель батькові Турчиновського. Діло повернулося зовсім інакше. Турчинського розпитали, як слід, повернули йому все майно його, а наклепників забили в диби до другого дня. Мало того — сотник компанійський залишив Турчиновського при собі за писаря. Та Турчиновський не міг всидіти довго на однім місці. Одпросився він у сотника до Могильова “для обучения языка латинского и провидінія по свету людскаго обхожденія”. Перезимував він у Могильові при Покровській церкві, а по весні вступив до єзуїтської школи. Випадково почув, як він співає, православний єпископ у церкві Преображення Господнього й, дізнавшись, що співець був православний, запрохав співати до себе. Єзуїти прогнали Турчиновського, як схизматика.

На новому місці теж не обійшлося без пригоди. Посварився він з регентом архиерейського хору, і той його під час великодньої всенощної “пхнул из хор через железные баласы”. “Летел я”, — каже Турчиновський, — “из хор на дол. и ежели би не потрапил на женскія главы, то бы о камень мрамур разбился. И многим женам повреждены были главы, а единой старусі и вся глава слома-лась, якая у три дня и умерла”. Регент, боючись гніву архиерейського, перейшов у віну католицьку, але все ж не переставав допікати Турчиновського. “Бігая того зла”, відпросився він у архиерея у м. Шклов, де пристав за регента в монастирі Благовіщення.

Чотири роки прожив він тут. Але найшились, звичайно, й тут вороги. Місцевий органіста домініканського кляштору, по підмові католицького духовенства, запрохав його “до органов співать”. Турчиновський зрікся, не вважаючи на губертаторський наказ. За це органіста з замковими драгунами побив його тро-

хи не до смерті. Вигоївши свої рани, застукав Турчиновський з своїми півчима "того органісту в ночное время в шинку и откровенно ему також кіями и шаблями..." Після цього не можна вже було зоставатися в Шклові, тому Турчиновський, "забравши всіх півчих, дубом по реке Днепру пустился вниз". По дорозі дуб наскочив на корч. Хлопці насилу врятувалися, а майно все потонуло. Насилу дочвалали до Чернігова. Тут товариші Турчиновського поступили на службу до архирея Жураковського, а сам Турчиновський з чотирма останніми по проханню генерального обозного, Якова Лизогуба, зостався у Седневі за дяка. Прожив він там цілий рік, заробив собі на одіж, "мало приодівшись", поїхав до дому, де застав ще живими батька, матір і всіх родичів своїх. "В дому мало поживши", поїхав він до Переяслава, де й прийнято його було

регентом у "катедру". Року 1718 оженився він, і тоді ж "за заслуги півческія" рукоположено його на священика в рідне містечко Березань. Так скінчилася дяківська кар'єра Турчиновського, який і далі, через неспокійну свою вдачу, терпів чимало біди, вже будучи священиком.

Отакі-то "мандрівні" дяки, що покинули свою науку, та не згубили любови до віршів, і розповсюджували віршову літературу. Самі вони дуже добре знали мову народню, знали пісню й уміли користуватися її художніми елементами. Важко сказати, що на що більше впливало — чи думи на церковні казання, чи казання на думи, коли порівняти деякі місця з казань і дум, як це робить П. Житецький.

(З монографії "Українські думи та пісні історичні").

ІВАН РОЗГІН, дійсний член УВАН.

Природа й природознавство України

(Продовження)

Надз.мні природні багатства України

До природніх багатств, що знаходяться на поверхні української землі, крім води про яку уже згадували, ще належать: ґрунт, рослинний і тваринний світи з їх господарчими формами, і, до певної міри, клімат.

Ґрунт є найважливішим чинником життя на всій землі, в тому числі і на нашій батьківщині. Бо ґрунт творить основу для існування флори і фауни, а тому й життя людини теж залежить від якості ґрунту. Люди, звичайно, не задумуються над істотністю ґрунту і не всі знають, що ґрунт, а головню його верхня гумусова частина, є таким же чудесним витвором природи, як і рослина чи тварина. Ґрунт займає проміжне становище в складних процесах які відбуваються на землі, він є посередником між живою й мертвою природою, бо в ґрунті відбуваються процеси мінералізації, себто, перетворення спеціальними мікроорганізмами органічних речовин (вуглеводнів, білків, товщів) у мінеральні, які лише тоді стають поживою для рослин. Популярно кажучи, ґрунт приймає і перетворює все, що віджило свій вік на землі і стало непотрібним, і навіть шкідливим для життя. В ґрунті починається і закінчується чудодійний біологічний процес, що має назву "Кругообіг речовин у природі", все з землі виникає і в землю повертається.

Ґрунт, як верхній пухкий шар землі, повстав не сразу, а на протязі довгого періоду часу та в наслідок геологічних, кліматичних і біологічних процесів і праці людини. З початку ґрунтоутворчі процеси відбувалися стихійно, а згодом людина почала цей процес організовувати і спрямовувати для своїх потреб й у відповідному часі.

Розрізняємо три основних прошарки ґрунту: верхній темний гумусуватий або акумулятивний.

В ньому нагромаджуються продукти розкладу рослин і тварин. Другий перехідний або елювіальний, яснішого заокравлення. З нього вода виносить поживні речовини для рослин. І спідній або ілювіальний, в якому відкладаються мінеральні і органічно-мінеральні хемічні сполуки (окиси заліза, алюмінія, мангану, солі, фосфорної кислоти тощо).

Родючість ґрунту або здатність задовольняти потреби рослини, залежить в першу чергу від хемічного складу ґрунту і кліматичних умов (сонця, тепла, опадів).

Ґрунт України різноманітний, бо залежить від різниці клімату, рельєфу і гірських порід, з яких він виник. Майже $\frac{3}{4}$ України вкриває лес, що є ґрунтоутворюючою породою наших чорноземів. У північній частині України ґрунтоутворюючою породою є піски і супіски, і лише де-не-де ґрунтоутворюючими є інші, старіші, породи.

Розрізняємо три головні географічні смуги ґрунтів (за Маховим):

1. Степові чорноземи, що простяглися від долини Дунаю аж до Дону й Кубані. Площа цієї смуги друга по величині в світі 70 мільйонів га (друга в світі після Америки).

2. Вилужені і деградовані чорноземи й сірі спільнені лісові ґрунти займають увесь сучасний лісостеп України.

3. Попільнякові лісові ґрунти та торфуваті ґрунти боліт сучасного Полісся. Як бачимо, на тих трьох смугах знаходяться різні ґрунти, які Махів вкладає в схему з трьох груп: чорноземні ґрунти (чорноземи: грубі, звичайні степові південні, і деградовані, а також сірі спільнені ґрунти лісостепу), попільнякові ґрунти лісової зони (попільнякові пісчасті і суглинкуваті) і болотні ґрунти (мулатово-болотні ґрунти низовинних осокових болот, кисло-торфові низинних осиково-мохових болот, торфово-болотні низинних болот, і тор-

фові кислі ґрунти верхових малопільних болот). Крім того, ще існують лучні ґрунти в заплавах річок і гірські — в Карпатах, Криму і Кавказі.

Всі ці ґрунти відрізняються походженням від матірної гірської породи, кількістю гумусу, а від того і врожайністю. Найбагатші черноземи, трохи бідніші попільнякові і болотяні, але для сільського господарства, лісівництва, садівництва, городництва всі вони придатні, лише вимагають відповідної агротехніки, яку український нарід на протязі віків добре засвоїв.

Рослинний світ

На землі існує понад 500 тисяч видів рослин. З них на українській землі зустрічається переважна більшість, як не в природних умовах, то в наших прекрасних ботанічних садах і заповідниках. Рослина, як організм, має велике значення для життя людини, тварини й природи в цілому. Лише рослини (і деякі бактерії) можуть синтезувати прості мінеральні речовини в складні органічні сполуки: вуглеводи (крохмаль, цукор, целюлозу), білковину, товсті, вітаміни, ферменти та інші мало ще відомі сполуки, без яких не може існувати людина й тварина.

Увесь рослинний світ складається з багатьох груп: нижчих рослин водоростів, яких є понад 40 тисяч, грибів — 48 тисяч, мохів — 18 тисяч, папороті — 6 тисяч, і вищих рослин: однопокривних квіткових — близько 15 тисяч, однопрозябцевих — 25 тисяч і багатопрозябцевих понад 150 тисяч видів. Всі творять дві нерівномірних групи: більш чисельну групу дикоростучих рослин і групу культурних рослин, з яких лише не більше 200 використовує людина в своєму господарстві і творить вищі господарчі форми: садівництво, ягідництво, городництво, рослинництво (зернові й технічні культури) тощо. Як відомо, ці рослини вимагають не лише природних умов, а й певної агротехнічної культури. Група диких рослин в наші часи теж вимагає відповідного догляду, але в більшості вона творить природні "фітоценози" або рослинні згромадження чи скупчення: ліси, чагарники, луки тощо.

В Україні рослинний світ в цілому дуже різноманітний і багатий і поділяється на декілька груп або смуг, відповідно до географічного розташування та кліматичних умов. Першою з них є лісова смуга яка проходить через північну і південну частину України межуючи на півночі з смугою лісостепу, а на півдні зі степом. Сюда належать середньоевропейські ліси (Підкарпаття, Розточчя і західне Поділля). Переважають в них ялиця, бук, дуб, липа, в'яз, береза, клен, сосна, смерека та інші. Буйні трави й багатство всілякого зілля надають цим лісам особливої принади. Ліси Полісся (займають решту лісової смуги), найпоширеніше дерево — сосна і дуб та багато північних рослин на пограниччю з Білоруссю. Характерною ознакою цієї смуги є велика кількість болот, що їх укриває трава і зілля та мохи. З кущів тут трапляється верес, чорниця, брусниця, вовчі ягоди тощо.

Гірська рослинність теж дуже різноманітна й багата, творить ліси, чагарникові скупчення, полони-

ни. Ці ліси — головню в Карпатах, Криму і на Кавказі. На горах, в залежності від положення над рівнем моря, змінюється і рослинність: листяні породи — дуб, граб, клен; шпилькові — ялиця, смерека. Степова рослинність займає: лісостеп (південна Волинь, Київщина, Чернігівщина, північна Харківщина та східне Поділля) і степову частину України (узбережжя Чорного і Озівського морів). У цій смузі ліси переходять у степ без виразної межі, заходять півостровами і островами в країну степів і творять мішану лісо-степову смугу. Найпоширенішим деревом лісостепу є дуб, ясен, граб, липа, клен і бук. Трав'янисту рослинність в лісостепу складає осока низька, типчина, мітлиця вузьколиста, медівник, шалвія лучна, шолудівник чубатий, конюшина гірська та інші. Найнижче вкриття поверхні ґрунту складають різні мохи, а чагарникові зарості — терен, шипшина, степова вишня, зіноваті та інші.

Степова рослинність складається з щільно-дерновитих трав, типчини, кипцю, тирси, а по низьких місцях — різноманітного зілля: воронень горищів, волошки, тощо. Є багато кураю, перекотиполя, катрану, кермеку, козацького залізняка та інших. З кущів є бобівник, дерева тощо.

Середньоземноморська рослинність займає південний Крим і належить до середньоземного рослинного району з його вічно-зеленими деревами й кущами. Тут маємо кипариси, пальми, магнолії, пінії, оливкові дерева й мітри. Також є великі промислові сади оливкових дерев, фігів, помаранчів, цитрин тощо.

З культурних дерев і рослин на українській землі ростуть численні види, починаючи з Полісся й кінчаючи узбережжям Чорного і Озівського морів. Головні зернові рослини — пшениця й жито — займають разом 57% площі, зайнятої збіжжями культурами. Потім — ячмінь, овес, кукурудза, просо, гречка. Це основні культури, вони дають високі врожаї і наша батьківщина має їх великі надвишки, які завжди експортує. Тому називають Україну "житницею Європи".

З технічних культур Україна багата як сировиною, так і побудованою на її базі промисловістю. Найбільше картоплі, цукрового буряка, льону, конопел, соняшників, бавовни, ріпичи, гірчиці, ріпаку, тютюну, хмелю, лікувальних рослин і різноманітних кормових рослин.

З городніх рослин в Україні знаходимо майже все, що є в світі. Головні культури: капуста, цибуля, огірки (спеціально Ніжин і околиці), помідори, буряки, бобові рослини. З баштаних культур — кавуни, дині, гарбузи та інші. Деякі райони спеціалізуються на певних культурах, наприклад: під Києвом огірки й полуниці, на Чернігівщині — огірки (Ніжин) й цибуля, на Курщині — цибуля й часник, на Харківщині — капуста, на Передкарпатті й Покутті — цибуля. Щоб уявити собі значення городництва й баштаниництва, досить сказати, що тепер під ними знаходиться близько 2 мільйонів га.

З садових і ягідних дерев і рослин маємо на всій території, а особливо в південних районах і лісостепу, великі плантації для домашнього вжитку і промислових цілей (експорту, перероблення на консерви, вина тощо). Головним садовим дере-

вом північної України а також Галичини і Волині є яблуня і груша. В середній і Степовій частині України переважають вишні й черешні. Майже скрізь ростуть сливи, а особливо багато їх на Поділлі. В Криму на першому місці є яблуні, груші шляхетних відмін, а також горіхи, морелі, бросковини, мигдалі. Спеціалізовані райони садівництва є такі: подільсько-басарабський, південно-східний куток Галичини (Заліщики), Крим, північно-чернігівський (яблука, груші), мелітопольський (черешні), північно-кавказький і закарпатський. З ягідних культур найпоширеніший виноград різних гатунків. На другому місці малина, порічки, агрус, полуниці тощо.

Відома родина Семиренків, а особливо славнозвісний Лев Платонович і останній нащадок Володимир Львович, у своєму Млієвському маєтку, пізніше досвідній станції, зробили багато для розвитку українського садівництва. Пізніше, ми присвятили цим діячам спеціальний огляд, а тим часом тут зауважимо, що теперішні володарі України віддячили цьому видатному нащадкові славного роду Семиренків тим, що заборонили йому працювати над любимою справою і вислали на каторгу. Для вивчення і збереження різних рослинних форм в Україні організовано ботанічні сади (Київ, Харків, Дніпропетровськ, Одеса), заповідники (Софіївка, Біла-Церква, Асканія Нова, Біловіжська Пуша, Чорногора, Горгани, П'янталіха й цілісні степи Старобільщини, та Г'рвальський степ Донського Кряжу).

Тваринний світ

Тваринний світ України, як і рослинний, теж дуже різноманітний і багатий. З 324.105 видів, що існують в природі, очевидно багато є в Україні в різних формах: в дикому стані, в культурних господарствах або в зоологічних садах і заповідниках.

У відміну від рослини, тварина споживає головним чином уже готові органічні сполуки і "переробляє" їх у вищі форми продуктів харчування і промислової сировини — м'ясо, молоко, товщ, шкіру, шерсть тощо.

Тваринний світ України ділиться на дві групи: диких і культурних. Дикі тварини рік від року зменшуються кількісно і якісно, а культурні навпаки — збільшуються числом і підвищується їх продуктивність. Теперішні тварини України в основному є нащадками давнього тваринного світу, що пристосувався до нових умов життя, а також збагатилися численними новими видами, що зайшли із сусідніх країн. Тварини України, як і рослини, мають свої зоогеографічні зони розташування, відповідно до фізично-географічних умов. А саме: тварини полісся, лісостепу, степу, гір, річок і морів.

На поліссю зустрічаються: рись, лісова куниця, бурий ведмідь, лось, заєць біляник, темна і щуроголова польовка, бобр тощо. З птахів — чиж, дрізд білобровий, синиця чорна, сорокопуд сірий, синиця чубата, жовна чорна та інші. З плазунів — ящірка живорідна. Західне полісся має деякі види яких не має східна його частина. Наприклад: гризун, рясоніжка мала та шуліка рудий.

В лісостепу, як перехідному терені від полісся до степу, тваринний світ мішаний. По лісах живе білка й куниця лісова, до недавня водилися дикі кози. З зростанням сухости ґрунтів збільшується кількість видів, що живе підземно, але немає видів типових для кожного полісся. Зате заходять до лісостепу степові види, а саме: ховрашок, зінське щеня, хом'ячок сірий, а з плазунів — ящірка зелена. На півдні лісостепу, в Басарабії, живе вуж ескулапів. Деякі тварини й птахи живуть тут, а здобувають собі поживу в сусідньому степу, наприклад, сокіл балабан, орел могильник, підорлик малий, шуліки чорний і рудий.

На степах українського півдня немає типово лісових видів. Зате знаходимо тут тхора степового, перев'язку, ховрашка сірого, повха степового та інших згадуваних при описі лісостепу. З птахів, весною над цвітучими степами шугають два види жайворонків, а саме малий і степовий, хохітка східна і степовий журавель. У степах Криму поширений заєць земляний і сліпеч, а зі схилів гір часто сходять середноморські види плазунів, як, наприклад, ящірка балканська, полоз леопардовий.

Гірські види тварин добре зберегли наші Карпати, бо тут були відповідні умови, головне мала заселеність людьми. В лісових пушах живе дикий кіт, рись і ведмідь. Бродять стада оленів, а за ними громадами ходять вовки. В букових і дубових лісах живуть дикі свині, а по деревах темні карпатські білки. З гризунів в карпатах ще живе польовка снігова, вовчок лісовий, мідниця альпійська та інші. На верхів'ях гір водяться орли, змії, борбач та інші хижі птахи. Типовим представником цього району є чорна лелека і багато співучих птахів. В ріках живе пструг і пирій, в Черемоші водиться головатиця.

Щодо культурних домашніх тварин, то природа України і український геній витворили свої власні наші батьківщині породи. Наприклад з великої рогатої худоби відомі: сіра українська, або черкаська порода, білоголова колоністська або голендерська порода та червоно-німецька або червоно-українська. З свиней відомі біла асканійська і миргородська ряба. З овець сокілська, решетівська, і асканійський рамбуль. З гусей — чорноморські й одеські. З коней відомий гуцульський "коник". Навть собаки є спеціально української породи: українська вівчарка й гуцульська вівчарка.

Для охорони існуючих в Україні видів, для акліматизації завезених з інших країв і для виплекування нових порід в Україні існує відомий на цілий світ заповідник Чаплі, або Асканія Нова, де тепер є інститут гібридизації, а також зоологічні сади в Києві і Харкові. З творців української зоогеографії і нових форм тварин відомі: Браунер, Шарлемаль, Іванов, Бондаренко, Ветухів та інші.

І накінець, про останній чинник надземних багатств України — клімат. Про клімат нашої батьківщини треба сказати, що він обумовлений розташуванням українських земель в помірній смузі північної півкулі, віддаленням від Атлантийського океану та сусідством континенту Азії. Українські землі не здебільшого розлогі рівнини, низини й височини, що рідко переходять 400 метрів висоти.

Тому кліматичні зміни на наших землях переходять без стрибків.

Головні гірські пасма знаходяться вздовж південних границь, тому вплив їх на українське підсоння незначний, бо вони не захищають українські землі від північних холодів і азійських вітрів.

Розрізняють такі кліматичні райони чи країни: на північному заході аж по лінію Кишинів, Кременчук, Полтава, Луганське і далі на північний схід — бореальний клімат. Головні ознаки його: вологий, помірно холодний, різко виявлені пори року, головню літо з багатим зеленню та зима з сніговим настилом та скованими морозами ріками й озерами. На всій південній Україні (аж до Кримських і Кавказьких гір) маємо сухий, степовий або понтійський клімат. Він характерний малими опадами, нерівномірним сніговим настилом, вітра-

ми й суховіями. В Карпатах, Кримських і Кавказьких горах маємо гірський клімат з різкими переходами, в залежності від висоти й положення з горах. На південних заслонених горами схилах кримських гір і західному Закавказзі маємо середземноморський клімат. Тут майже не буває зими, сніг держиться ледве кілька годин, а рослинність характерна вічнозеленими породами.

Ці чотири кліматичні райони творять для цілої України своєрідний континентальний український клімат, який стоїть на межі переходу від теплого середземноморського до холодного континентального.

Такі природні багатства України, що становлять основу добробуту нашого народу і підставу нашої державности.

3. та О. КОРСУНСЬКІ

Забуті могили

На високому березі чудової річки Псьол, серед містечка Великі Сорочинці, кол. Миргородського повіту, в 20-х роках цього сторіччя стояла (чи стоїть тепер — дуже сумнівно) прекрасно побудована церква, роботи відомого архitekта 18-го сторіччя Растрелі. Церква присвячена святу Преображення. Серед місцевого населення відома вона під іменем “Спас”, або Спаська церква.

Побудована церква старанням та коштом гетьмана України Данила Апостола. Тут, в склепі, що побудований під цією церквою, саме посередині її, він був похований разом з дружиною та кількома іншими членами родини.

В роках 1920-22 ми з дружиною жили в Великих Сорочинцях, де я тоді працював. Саме в ці роки проваджена була одна з “кампаній”, що їх одну за одною провадила радянська влада, а саме “ізятіє церковних цінностей”, коли, як відомо, було “ізято” дуже багато історично цінних річей по церквах та монастирях України, і в варварський спосіб перетоплено на так потрібне для влади золото та срібло. За ці дорогоцінні метали в той час радянська влада почала розбудовувати п'яті колони по всіх країнах світу та підготовляти світову революцію, реальні наслідки чого ми вже тепер бачимо.

Отже, виконуючи розпорядження центральної влади, місцеві “голови” додумались до того, щоб не лише забрати наявні у церквах чаші, хрести та дещо інше з церковного обладнання, але вирішили “розкуркулити” і мертвих, що спочивали у склепі під церквою, вважаючи, що вони мусять мати на собі багато цінного металу та коштовних каменів. Для цього влада відкрила замурований склеп (місцева назва мурованого підземелля) та обшукала останки гетьмана Данила Апостола та інших небіжчиків, що були поховані в тім самім склепі. Доречі тут треба згадати, що,

окрім зоолтого перстня з самоцвітом, жадних інших цінних речей при цьому не було знайдено, що й природно, бо в Україні не було звичаю класти цінності до домовини.

Це було десь у травні 1922 р. Одного прекрасного ранку до мене зайшов мій знайомий і розповів мені, що склеп, де спочивало тіло небіжчика гетьмана Данила Апостола відкритий, бо там влада шукала цінностей, і буде відкритий ще кілька днів; туди нікого не пускають, але він може попрохати дозволу у влади і сподівається, що йому й мені дозволять спуститися до склепу і подивитись на місце спочинку одного з гетьманів України. Я охоче і з подякою прийняв цю пропозицію і вже ранком другого дня я, моя дружина і наш приятель були коло церкви, куди нас скоро і впустили.

Дійсно, чавунні плити, що ними вистлана підлога, були посеред церкви зняті і відставлені набік. В півтемряві церкви чорнів вхід до склепу. Засвітивши свічки, ми острахом і якимсь трепетом зійшли сходами до місця спочинку одного з небагатьох державних діячів України. До склепу вели щось з 12 чи 14 цегляних сходів. Самий склеп був метрів зо два заввишки, так що й високий чоловік міг стояти цілком вільно; завширшки цей склеп був такий, що по обидва боки стояли домовини, а посередині був прохід не менше як метр завширшки. Завдовжки цей склеп був такий, що в ньому вміщалося дві труни і ще було вільне місце. Кажемо це все лише з пам'яті, бо ніяких промірів ми тоді не робили; не було заборонено. Ліворуч першою коло входу стояла дубова домовина гетьмана, що відрізнялась від усіх інших своїми великими розмірами. Гетьман Данило Апостол був чоловік дуже великий на зріст. Положення останків по відношенню до країн світу звичайне, т. т. головою на захід, а ногами на схід. В ногах у Гетьмана стояла труна його дружини.

По правому боці містилось кілька домовин, поставлені одна на одну. Скільки їх було — не пригадую. В тих трунах спочивали останки когось з родини гетьмана; це був родинний склеп. Хто саме там був похований ми не знаємо; хоч дізнатись з церковних книг було б можна, але ми цього не зробили з відомих причин. Пригадуємо лише, що в одній з домовин спочивав якийсь офіцер, а може й генерал, бо на ньому був військовий мундир 18-го сторіччя, стрічка через плече та на лівому боці зірка. Взагалі, довідатись про все це можна було б у довголітнього настоятеля цієї церкви, але, на жаль, він помер незадовго до нашого приїзду до Сорочинців.

Домовина гетьмана і його дружини стояли, як ми вже казали, полівий бік і на них не було інших. Велика гетьманова домовина була збудована з дубових товстих дощок і була оббита якоюсь шовковою матерією, що від неї залишилися лише вицвілі, безкольорові клапти. В середині домовина була оббита шовком, що зберігся дуже добре.

Коли ми відхилили віко домовини, то побачили там майже непорушений кістяк зодягнений у шовковий жупан підперезаний гарним поясом. Що до взуття, то не пригадуємо чи ми його бачили. Збоку, кого голови, лежав металевий образ, розміром приблизно 24x32 см. Який святий був зображений на цім образі — не пригадуємо.

В труні дружини гетьмана був кістяк теж мало порушений і на ньому було чудове вбрання того часу, зроблене з важкого шовкового штофу. На ногах очевидно були надіті черевики, що від них залишилися лише підшви досить цікавої форми. (Ці підшви, доречі сказати, свідчать, що пані гетьманова мала дуже малі ніжки.)

Останні домовини було незручно роздивлятися, бо вони стояли одна на одній аж по три. Отже ми подивились на верхні, про одну з яких ми вже згадали, — це були останки генерала. Що було в останніх, не пригадуємо, очевидно, нічого такого, що особливо врізалосьби в пам'ять.

Щось тижнів через два після цього до мене приїхав у гості один з нашої рідні і ми захотіли і йому показати місце спочинку гетьмана Данила Апостола. Коли ми прийшли до церкви, то побачили, що вона відчинена і ми вільно, без будь якого дозволу увійшли туди. Там ми побачили церковного сторожа. Він сказав нам, що йти до підземелля нема чого, бо там стоять порожні домовини та й ті перемішані, а кістяки зсіпані будь-куди і будь-як. На наше здивування від пояснив, що влада вирішила віддати до музею вбрання з небижчиків, а тому все вбрання з домовини витягнено і винесено нагору, до церкви. Сторож повів нас у північний куток церкви, де між лівим крилосом та амвоном, коло північних дверей церкви валялась купа лахміття та чийсь череп.

Отже, це й був той одяг, що по чиемусь божевільному велінню був зтягнений з кісток

Микола Щербак

У К Р А І Н А

У далеких дорогах, що тонуть в туманах,
В містах велелюдних, де в турботі живеш,
Часом вирине думка, що Ти — це омана,
Що Тебе вже й немає за вихром пожеж;

Що Ти спопелилася, згоріла, зітліла
У війнах і в грозах, і лежить, як німа,
Вкрита саваном білим, земля чорнотіла,
Розшматована, в ранах, — аж холод пройма!

Аж здригається серце, — та це лиш примари!
Ти живеш за морями, як пісня віків,
Ти гремиш, Україно, в походах покари,
Ти промінишся ланом, що житом зацвів...

То я бачу Тебе на широких майдані
В синьо-жовтих прапорах — душа не вмира!
Як ідеш Ти сувора, в нестримнім жаданні,
Як шумиш, наче повинь Славути-Дніпра!

Як хвилює Твій степ, на простори багатий,
Що із бурею любить шаліючу гру,
Як течуть бистриною потоки в Карпатах
І гаряча смола у сосновім бору...

То ввижаєшся Ти в снігову хуртовину
З автоматом, що креше метіль вогневу!..
Україно моя! Я Тебе до загину
Отаку збережу — непокірну, живу!

які він прикривав двісті років. Цей одяг був покинутий без будь якого порядку на купу у кутку церкви; ніхто його не те що не консервував, а й взагалі ніхто ним не цікавився та не охороняв хоч би від випадкових несвідомих відвідувачів, що заходили до церкви подивитись на гетьманське вбрання; в більшості це були селянки, що йшли з базару. Вони природньо, дивувались, що матеріал так довго та добре збереглась, і пробували її своїм способом на міцність, т. т. просто дерли. Тому і без того пошкоджене часом вбрання під впливом цих проб перетворювалось просто в шматки.

Гетьманів жупан зберігся напричуд добре. Ми довго з сумом дивилися на цю рідкісну реліквію. Розміри жупана свідчили, що гетьман Данило Апостол був людиною величезного росту, не менше двох метрів. Не пригадуємо добре кольору та малюнку матерії, з якої був зроблений той жупан, але добре памятаємо, що він був темного кольору, швидче всього темно-зелений або темно-синій. На рівному тлі виділявся якийсь крупний взір. Жупан мав гудзики подібні, як бувають на церковних ризах — кулькуваті, порожні в середині, а стінки їх поперорізувані визерунками; верхки гудзиків були трохи загострені; розмір гудзика, як середній лісковий горіх.

Тут же, коло купи лахміття, у поросі брудної підлоги валявся череп гетьмана. Чому витягли цей череп — тяжко собі уявити.

Мати будь якийсь, хоч найменший вплив на долю цих реліквій, так святотатствено згань-

блених, ми не могли, а тому, сумно похиливши голови пішли додому.

В той час місцева влада ще рахувалася з нами, що приїздили з центрів — Києва, Харкова. Отже, ми вирішили використати це і звернулись за допомогою до двох професорів-українців, що влітку приїхали були до Сорочинців з Києва на відпочинок. Ми прохали їх інтерв'ювати перед владою, і вони, зацікавившись цією справою, звернулись до відповідних комісарів.

Але справа була згублена безповоротно. Представники влади заявили, що все, що взяте зі склепу під Спаською церквою відіслано до Полтавського губерніяльного музею. Розмова киян з владою на цьому припинилась.

Пізніше ми довідалися, що ці речі, а в тім числі і череп гетьмана Данила Апостола, до Полтави не доїхали. Селянин, що його “вигнали”, — тобто примусили в порядку певної повинності, везти ці речі, — очевидно, вирішив, що вісімдесят кілометрів туди та назад — то забагато, і, як ми тоді в близькому колі знайомих гадали, речі десь викинув, а сказав, що на нього напали “бандити” і пограбували все. Влада так страшенно “занепокоїлась”, що навіть докладно не розпитала дядька, як воно було. Була й друга версія, більш правдоподібна, що влада зрозумівши всю безглуздість та нищість такої “реквізиції”, яку вона зробила, забравши напівзогнилий одяг з могили, вирішила “замняти” цю справу і просто речі

знищила. Як воно там було, точно знають лише ті, що були тоді при владі, а їх сьогодні теж мабуть майже нікого живого немає. У всякому разі ці речі зникли, певно навіки!

Чи стоїть ще сьогодні чудова церква Спаса у Великих Сорочинцях — сказати трудно. Теоретично міркуючи, треба припустити, що її нема. Бо, коли більшовики зі скаженістю нищили взагалі церкви, і перед другою світовою війною по селах їх було знищено 100%, а в містах 99,9%, то до церков цікавих в якомусь відношенні, чи то з боку української архітектури чи з історичного, більшовики були особливо немилосердні і нищили їх так старанно, щоб і сліду від них не лишилось. Всім відома доля найцікавіших церков Києва, Харкова чи Полтави. У селах же цей процес був проведений швидко і стовідсотково.

Отже, гадаємо, що большевики не лише не помилювали вічного спокою гетьмана Данила Апостола, розтрисавши його кістки, пограбувавши його напівзогнилі шати та забравши без будьякого сенсу і череп його, але певно знищили й церкву, що її він побудував та спочивав у ній.

Сьогодні ж ми можемо лише ствердити з певністю, що прах гетьмана Данила Апостола та його дружини покоївся до весни 1922 року в склепі під церквою Спаса, саме посеред церкви у містечку Великі Сорочинці Миргородського Полку.

УКРАЇНСЬКІ МАЛЯРИ НА МІЖНАРОДНІЙ ВИСТАВЦІ НОВОКАНАДІЙЦІВ

В кінці листопада минулого року в Лондонському музеї (Канада) відкрито виставку новоприбулих мистців-малярів. Виставку відкрив А. Г. Джефрі — посол до канадійського парламенту від округи Лондон.

У виставці взяли участь поверх 60 мистців з двадцяти держав Європи, Азії, Африки та Америки. В цім числі малярів, що прибули до Канади по останній війні, Україна представлена п'ятьма мистцями: Надія Білецька (Вінніпег) — “Портрет Олега Кандиби”; Михайло Дмитренко (Торонто) — “Сerpень” (див. обкладинку “Нових Днів” ч. 23), “Козак з бандурою” та “Дівчина з квіткою”; Іван Кейван (Едмонтон) — “Портрет”; Юрій Кодак (Гамільтон) — “Поворот козака з походу на Росію”, “Гетьман”; Мирон Левицький (Вінніпег) — “Карпатська Мадонна”.

Виставка в Лондоні продовжувалась до кінця року. З початком цього року мають вибрати 50 найкращих праць для пересувної виставки, яка протягом року відвідає більші міста Канади. Лондонський музей частину кращих праць купить для свого відділу мистецтва.

Виставкою керує Клер Байс, — керівник картинної галереї Лондонського музею, — що є одним з видатних канадійських мистців та ілюстраторів

Іван Лучка

ДО ВСІХ УКРАЇНЦІВ-ЖЕРТВ РОСІЙСЬКО-КОМУНІСТИЧНОГО ТЕРОРУ

Брати й сестри!

Головна управа Союзу жертв російсько-комуністичного терору посилає всім Вам найщиріші побажання з нагоди Різдва Христового й Нового Року.

Хай це привітання нагадає всім нам, що на власних плечах винесли весь тягар російського комунізму й імперіялізму, про нашу велику відповідальність перед нашими рідними й знайомими, перед всією нашою нацією, що й досі карається в російсько-комуністичній каторзі. Наш обов'язок розкрити світові злочини російсько-комуністичного окупаційного режиму й допомогти нашим батькам та матерям, братам та сестрам визволитись з російської неволі.

Для цього й створено Союз жертв російсько-комуністичного терору — СУЖЕРО. Хай же в наступному році не буде нікого з нас, що стояв би осторонь праці СУЖЕРО! Хай у Новому році ми скажемо своє тверде слово про червоний російський імперіялізм!

З вірою, що Ви всі — недомучені, недокатовані й нестріляні, — почуєте наш заклик, говоримо Вам усім сьогодні наше радісне й щире

ХРИСТОС РОДИВСЯ! — СЛАВМО ЙОГО!

Головна Управа СУЖЕРО

У музеях Чарльза Дікенса

1. Порцмунд

Ще п'ятнадцятирічним хлопцем, одного літнього дня я сидів на березі Чорного моря в "Аркадії" й читав "Давида Коперфільда". Той день на завжди залишився в моїй пам'яті, бо в цій книжці, на кількох перших сторінках, ніби описувалось моє життя. Я теж народився у портовому місті і теж ріс безбатченком.

Щож до "сорочки", то у нас не було звичаю продавати її морякам. Хоч українські моряки багато чим подібні на англійських, та проте вони не такі забобонні. На воді почувають себе безпечніше і "сорочки" з немовлят не потребують.

З того дня я полюбив Чарльза Дікенса і все, що міг дістати його чи про нього, перечитував з великим задоволенням. Та мені й не снилося тоді, що колись я буду в Англії, відвідаю Порцмунд і оглядатиму будинок, де народився автор "Давида Коперфільда".

Та проте це не сон, а дійсність. Я в Порцмунді. Ось зараз, я сиджу на мокрому камені і записую

Замість Святої вечері (бо далеко до вас — не донесу!) вітаю з Різдвом Христовим і новим роком своїх хрищених батьків: Левка в Бельгії та Женю в Австралії.

ХРИСТОС РОДИВСЯ!

— СЛАВТЕ ЙОГО!

МАРІЯ БОЙКО

в щоденник про "Беріпплейс ов Чарльз Дікенс", а біля каменя хлюпочуться не хвилі Чорного моря, а мутні води, колись чужого і далекого для мене, Палекале.

Як і кожне портове містечко у будьякому кінці світа, Порцмунд наповнений моряками, вантажниками, босяками, тухлою рибою, вареними раками, темними закавулками, пивними барами та специфічно портовим смородом, гамором та метушнею.

Серед цього гамору, метушні і прилавків, знайти музей Дікенса не так уже й легко. Портова публіка книжок не читає і вже зовсім їй байдуже до будьяких авторів...

Та переборовши всі труднощі і затративши добрих дві години часу, ми вдвох з дружиною, нарешті, знайшли музей Чарльза Дікенса. Міститься він геть за містом на "Комерціал род № 393". Це навіть не окремих будинок, а лише одні двері у невеличкому двоповерховому будинкові, "флят", як кажуть англійці.

Над дверима написано великими літерами: "Місце народження Чарльза Дікенса — лютого 7-го 1812 року". Збоку дрібнішими літерами зазначено, що цей музей оснований у листопаді 1903 року з ініціативи Віліяма Дапри, майор. Вхід вільний.

Відчиняючи двері, я готував себе до того, що тут можуть трапитись якісь неприємності. Справа в тому, що один з моїх знайомих мені розповів таке. Завідувач цього музею, колишній морський офіцер, ненавидить всіх слов'ян. Причина цієї ненависті досить оригінальна. Ще молодим офіцером йому довелося бути на військовому кораблі, де комендантом був польський офіцер. І ось йому, англійцеві, довелося стояти "на витяжку" перед поляком. Де ж, пак! Він англієць!.. Відтоді вже минуло більше двадцяти п'яти років, але "колишній англійський офіцер" цього не може забути і через одного поляка, він зненавидів всіх слов'ян. Ось, де національна гордість! (Чи не хоробливе зазнайство?..) Німці, у цьому відношенні, наївні початківці проти англійців.

Обережно відхиляємо двері. Перед нами темний вузький коридор, бюст Дікенса та кілька малюнків. На зустріч з'являється пристаркуватий завідувач і чемно всміхається, але... впізнавши з мови, хто ми, зникає, і цілих дві години, як ми розглядали експонати, не з'являється. Та ми вже звикли до такого ставлення і нас це не дивує.

Весь музей складається з двох невеличких кімнат: на партері вітальня та сама, що у ній під час народження "Давида Коперфільда" лікар містер Чіліп, розмовляв з місс Битсі, чекаючи поки Пегготі покличе його на гору до породильниці. Нагорі кімната, у якій "Давид Коперфільд" — Чарльз Дікенс — вперше побачив світ. На дверях цієї кімнати читаємо напис: "Людина геній! Чи маєш ти якебудь розуміння, що таке геній? Геній — це надхнений дар Бога!" Томас Карлайль."

Ця кімната оздоблена великим, з білого мармуру, бюстом Чарльза Дікенса. Тут же кілька малих

і великих портретів письменника. У рамі під шклом передсмертний заповіт власноручно написаний Дікенсом. Перші видання його творів, ілюстрації до "Піквик клюбу", подаровані міссіс Чаптон і Голл.

В кімнаті на нижчому поверсі, вітальні, також є кілька добрих портретів Дікенса, його дітей та дружини. Тут же виставлена і перша книга відвідувачів, датована 1904 роком. Крім того, тут є велика колекція листів видатних особистостей до Чарльза Дікенса і багато пам'яток, що пов'язані зі святкуванням століття (1812-1912) з дня народження великого письменника-гуманіста.

Тоді ж цей музей відвідав король Георг П'ятий і королева Марія. Король написав тоді: "Ми захоплені генієм Чарльза Дікенса, що розпочав велике служіння своїми працями і захопив ними усі нагломовні народи, закарбувавши нашу книгу у великий постумент його століття". Цей справді чудовий королівський запис зберігається у спеціальній рамі під шклом.

Виходячи з музею, ми розшукали завідуючого і запиталися його, чи можна тут набути бодай якусь листівку з портретом Чарльза Дікенса на згадку. Виявилось, що ні. Нічого, ніякої пам'ятної річі здобути тут мені не пощастило. Та все ж я почував себе щасливим, що вклонився тіням, з дитинства улюбленого, автора.

2. Лондон, Даугті стріт № 4

Це старий триповерховий будинок у південно-західній частині Лондону. З почуттям великої пошани до тієї мистця слова я переступаю поріг і потрапляю в атмосферу, де колись жив і творив один з найбільших письменників-гуманістів XIX століття.

Тут, у цьому будинку, Чарльз Дікенс жив з березня 1837 до кінця 1839 року. Майже три роки. Тут був закінчений "Піквик клюб" і врочистим обідом була відзначена перша річниця публікації цього великого веселого, на всі мови перекладеного, твору. Тут же були написані: "Олівер Твіст", "Ніколас Ніклебі" й багато дрібніших творів.

Крім багатьох радісних хвилин творчості, у цьому будинку Чарльз Дікенс пережив і найбільше нещастя свого життя — втрату Мері Гогарт.

Як відомо, Дікенс ще в молодості, швидко після одруження, закохався у молодшу сестру своєї дружини. Це було не звичайне, по своїй могутній силі, кохання. Продовжувалось воно не довго і скінчилось нещасливо. Сімнадцятилітня Мері захворіла і швидко вмерла. І кохання, і розпука відбувалися у цьому будинкові.

Після смерті Чарльза Дікенса тут ніякого музею не було. В 1922 році Товариство прихильників Ч. Дікенса звернуло увагу, що будинок руйнується. Були зібрані грошові пожертви, будинок відремонтували і 9 червня 1925 року на офіційній урочистості Лорд Биркінгид відкрив цей будинок для відвідувачів, як музей Чарльза Дікенса.

У всіх восьми кімнатах, на трьох поверхах, виставлені рукописи творів, листи, портрети, кілька ліпшених погрудь, ілюстрації до творів. Багато речей особистого вжитку: чорнильніці, пера, люстро, два столи. Один з столів той самий за яким сидів Чарльз Дікенс, працюючи "клерком" в суді.

У їдальні зберігається під шклом "Майполь Інн"

— надзвичайно добре зроблений макет будівлі в стилі англійської готики. Ця річ дуже подобалась Дікенсові, та власник ніяк не хотів її продати. Нарешті той макет потрапив до робочої кімнати Дікенса, але вже запізно — Дікенс уже був мертвий...

Найцікавіше у цьому музеї, це бібліотека: п'ять великих і дві малі шафи повні книжок. Тут зберігаються авторські примірники видань всіх творів Чарльза Дікенса, переклади на інші мови, багато книжок різних авторів про Дікенса й велика частина рукописів.

Цей будинок устаткований набагато краще ніж музей у Порцмунді. Тут уже можна набути деяку літературу про Дікенса, листівки з портретами і самого письменника і його героїв. А головне, завідує цим будинком дуже чемна і привітна пані.

3. Куток поетів у Вестмінстерському Абатстві

Вестмінстерське Абатство — це старовинна лондонська лавра, що вже існує понад тисячу років. І ось у цьому величавому храмі, найстарішій церкві Англії, є спеціальний куток поетів. Першим тут був похований Геофрей Чоссер у 1400 році. Другим Едмунд Спенсер у 1599 році. Вже тепер тут покояться останки багатьох найвидатніших поетів і письменників Англії: Джона Дрейдона — 1700, Абрагама Коулей — 1667, Бен Джонсона — 1637, Джона Мільтона — 1674, Томаса Грей — 1771, Матей Григор — 1771, Альфреда Тенісона — 1892, Роберта Браунінга — 1889 та білест австралійського поета Адама Ліндсея Гордона.

Тут же стоїть і монумент Вільяма Шекспіра, його статуя в напів сидячій позі, ніби дивиться униз на різблені могильні плити Томаса Гарді, Радіяра Кіплінга, Генрі Ірвінга і **Чарльза Дікенса**.

Я вже кілька разів відвідував цю величну Вольгалу і вклонявся тіням людського генія. — "Чи маєш ти, яке будь розуміння, що таке геній? Геній — це надхнений дар Бога!"

4. Товариство прихильників Ч. Дікенса

"Ми запрошуємо Вас приєднатись до Товариства прихильників Дікенса". Таке запрошення я прочитав на одній з брошурок про Дікенса у лондонському музеї.

Одже, існує таке товариство. Воно організувалось у жовтні 1902 року. Членом може бути кожний, хто внесе 10 шілінгів на рік членських внесків.

Кожного року Товариство скликає свій з'їзд або місцеву конференцію. Одна кімната у музеї Дікенса присвячена роботі Товариства. Тут виставлені портрети президентів Товариства, меценатів, активних членів, що чимось прислужились увіковічненню пам'яті цього великого письменника. Це ж Товариство й видає літературу про Дікенса, утримує музей, чи музеї, а також має якесь відношення і до видання творів великого письменника.

Чи не слід би взяти і нам приклад з англіїців і організувати Товариство прихильників Володимира Винниченка, Юрія Клена, Дмитра Дорошенка, Олександра Кошиця? Ці окремі Товариства дбали б про увіковічнення пам'яті наших великих мистців і вчених.

3-XII-1951. м. Лондон.

Книжка, що свідчить про зріст автора

Коли В. Русальський починав, було таке враження, як від перших спроб дитини ходити. От вона спинається на хисткі ще ніжки, хапаючись за поблизькі меблі, спиняється й падає. А потім знов підводиться... У перших своїх оповіданнях Русальський не раз падав, а падаючи, хапався за готові літературні зразки то Косинки, то Хвильового. Але від збірки до збірки ставало щораз ясніше, що він таки стане на власні ноги, що це в нього надійде з такою ж неминучістю, як надходить у розвиткові людини й її тверда хода після отих дитячих спроб. А вже остання його збірка, видана в Австралії ("Після облоги міста", новелі, 1951 р.) свідчить виразно про те, що він зовсім виріс. І, читаючи її, уже просто забуваєш, що цей письменник колись... не вмів ходити. Правда, ще й тепер трошечки відчувається те, що було найслабкішим моментом у його попередніх новелях, — певні зриви в сюжетобудові. От, наприклад, читаючи перше оповідання, так і хочеться підказати професорові Родовичені, щоб він, ради більшої правдоподібності, або менше днів лежав у льоху без хліба, або, вилізши після того на поверхню за допомогою молодичі, менше ходив по зруйнованому місту. Та й молодича та якось дуже вже несподівано збожеволіла. Не зовсім ясно і в оповіданні "Бос п'є чай", для чого автор нантажив товариша ображеного робітника важкими ломами: для того, щоб той робітник "відійшов" (від гніву) самого сонця таки малувато. Але поза цим треба відзначити, що Русальський трохи чи не єдиний серед наших новелістів намагається дати справді новелістичний сюжет, зокрема з несподіваним кінцем. І тут він уже має виразні досяги (напр., в новелі "Чужа тінь"). Але не в сюжеті дозрілість Русальського. Вона в сучасній життєвій тематиці, в живих образах людей, що не забуваються після читання, в своєрідному настрої кожної новелі, в справжній "поетичності" описів, у майстерному діалозі, у легкому белетристичному стилі, в упевненій манері письма. Ось образ професора Родовича ("Після облоги міста"), що проходить крізь кошмар наймодернішої "облоги міста" як втілене приголомшення людини у сучасній війні. Ось Роман Терлецький ("Людина йде в ніч"), що одружився досить пізно — десь на сороковому році життя і був, здається, щасливий. Але саме через те його жінка й зрадила з найближчим його другом, з яким він міг навіть у совітських умовах говорити широко. Або ось переживання актора з "заплямованим" минулим (він утік з етапного ешелону, що віз його на північ). У кожній людині ввижався "сексот", і ця підозріливість пригноблювала його. І інші живі та цікаві образи — самотнього табора-нина (в таборі ДП), "боса" й робітників з ДП в Австралії ("Бос п'є чай"), совітських дезер-

тирів під час останньої війни ("Дорога на Сонгород") і М. Кропивницького ("Ціна життя"). Цікавість манери Русальського, між іншим, у тому, що він уміє кожного свого героя обгорнути якимсь одним настроєм, сумним здебільшого, але з різними відтінками: повного пригноблення ("Чужа тінь", "Дош"), певної бравурності ("Дорога на Сонгород"), тихого смутку ("Ціна життя"). Ось, наприклад, як закінчив він новелю-нарис з останніх днів життя М. Кропивницького: "Телеграфні стовпи у вікні, як таємничі людські тіні, мерехтіли, наздоганяючи одна одну. Вони то бігли на втовп, то тяжко, ледве пересуваючи ноги, брели по чорній ріллі. Потім і вони зникли. Лишилась одна (?) темна ніч. Темна пляма. Темна пляма не викликала більше спогадів... Вночі 8 квітня 1910 року, в одному з вагонів третьої класи, кондуктор потяга знайшов Марка Кропивницького мертвим." Заразом з цього уривка бачимо й характеристичну образність його письма. Взагалі ж він дає часто яскраву образність, тільки, на жаль, ми не маємо місця, щоб тут виписувати. Великий плюс його новель — майстерний діалог. Ось як, наприклад, розмовляє старий професор з дитиною:

"Неля рішуче заперечувала, що вона колись жила в цьому будинкові. Їхній мав чотири поверхи, а цей два.

— Тут, мабуть, бомба впала, і дім розквасився, — вирішила вона.

— Очевидно, Нелю. Я думаю, тут упало дві бомби...

— Так багато?"

Оте "дім розквасився", оте дитяче здивування, що дві бомби — це "багато" — живцем малюють розмовників, і в цьому авторова майстерність.

Усе відзначене (а відзначити можна було б більше!) свідчить про те, що Русальський знайшов себе як письменник, знайшов свій своєрідний реалістичний метод письма.

Мова в його текстах тепер також краща, хоч і є ще деякі помилки ("лічниця" — лікарня, "ігнорую нею" — її, "звалюю на плечі" — завдаю на плечі, "обганяє всіх" — випереджає, "сукин син" — сучий син, "лишилась одна темна ніч" — сама темна ніч, "дещо грубо" — трохи грубо, "сама" — на означення найвищого ступеня прикметника).

І наостанку ще одного відрадного момента не можна не відзначити, — того, що творча сила наших творчих одиниць не гасне і в таких тяжких умовах, в яких вони тепер перебувають. Як нам відомо, В. Русальський перебуває в несприятливих для творчості умовах, ба й зарікався, либонь, писати. Та "дух, що тіло рве до бою", таки перемагає! Він пише далі і, як бачимо, не без успіху.

В. Чапленко

“АСКОЛЬДОВА МОГИЛА” НА СЦЕНІ КИЇВСЬКОЇ ОПЕРИ

З преси довідуємось, що в цьому сезоні Київський театр опери та балету ім. Т. Шевченка ставить три прем'єри: оперу А. Верстовського (1799-1862) “Аскольдова могила”, “Борис Годунов” М. Мусоргського та “Винна краля” П. Чайковського.

У своїй композиторській творчості А. Верстовський виявив себе як дилетант, що написав свій твір під сильними впливами італійської опери, а також і під впливом творчості сучасних йому російських композиторів М. Глінки та О. Даргомижського. Проте, “Аскольдова могила” має ряд чудових сторінок, а знаменита арія Невідомого увійшла до “золотого фонду” співаків-баритонів.

Повстає питання: що саме змусило згадати цю стару оперу, що довгі роки (за часи радянської влади) лежала в архіві, бо від неї “тхнуло буржуазною романтикою”? Вся дія опери проходить в українському середовищі, на берегах Дніпра. Культ княжої київської держави в опері виявлено з повною силою і весь твір наповнений патріотичним змістом. В арії Невідомого, в якій він з захопленням співає про побут часів київського кня-

зя Аскольда, є такі слова:

“З краєм диких печенігів
Ми справлялись без варягів,
І Візантію ми били
І з косогів брали дань...”

Нема сумніву, що тільки сучасні політичні обставини в Україні заставили згадати знову про одну з найбільших і найстаріших святинь Києва — Аскольдову могилу, де, за переказом, похований сам князь Аскольд... Це місце дороге українцям ще й тим, що там поховано й тіла трьохсот юнаків, що згинувли смертю хоробрих під Крутами у 1918 році.

Чому ж таки згадують?...

Невідомий співає:

“Веселіше від онуків
В давнину жили діди...”

Сталінське гасло — “Життя стало краще, життя стало веселіше, товарищи!” — мабуть стало вже старомодним. Тепер потрібна інша “їжа” — патріотична.

Чи на довго?...

В. Ревуцький

3 НОВИХ ВИДАНЬ

“УКРАЇНА” ч. 5 за 1951 р., Париж. Це число “України” (ред. І. Борщак), як і всі попередні числа, містить кілька цікавих статей та документів, має багатий відділ культурно-наукової хроніки, рецензій тощо. З статей особливо цікаві: проф. Ю. Шерех — “Спроба відтворення української мови Х сторіччя”, І. Борщак — “Україна в Парижі”, Л. Окіншевич — “Український кодекс 1743 року”, Бруно Гец — “Українська й російська стихія в Гоголя” тощо. Взагалі, “Україна” цікава для кожного українця, бо в ній подається багато відомостей про Україну і про її зв'язки з світом. Стільки й такого матеріалу нема в жодному іншому нашому виданні. Цей журнал можна назвати періодичною енциклопедією українознавства. Широко рекомендуємо всім нашим читачам заприятелювати з цим справді цікавим і вартісним виданням.

Леонід Білецький, “ТРИ СИЛЬВЕТКИ” (Марко Вовчок, Ольга Кобилянська, Леся Українка), обкладинка М. Д. (митренка?), стор. 127 великої вісімки, видання “Союзу Українок Канади”, Вінніпег, 1951 р., друк: друкарня “Тризуб”, Вінніпег. Це видання чи не найкраще в Канаді взагалі: прекрасний папір, пристойний друк, гарні ілюстрації, чудова двокольорова обкладинка... Шкода тільки, що “Союз Українок Канади” тримає в таємниці автора обкладинки. На це, між іншим, хворіють усі старі видавництва Канади і ЗДА.

“КАЛЕНДАР” (альманах) “Провидіння” на 1952 рік, обкладинка П. Андрусів, заголовки до календаріюма — М. Бутович, стор. 182 + оголошення. Видавці й редактори цього великого й досить чепурно виданого календаря-альманаха мабуть люто

ворогують з українськими письменниками й науковцями, бо крім одної поезії М. Ореста та цікавої статті Ол. Січинського “Українська порцеляна” нічого з літератури й науки ми не знайшли (на 182 сторінки великої вісімки!). З інших статей варта уваги читача оглядова стаття Лева Шанковського “Спроба бібліографії українських підпільних видань в Україні за час 1945-1950 рр.”

“ГОЛОС СПАСИТЕЛЯ”, католицький релігійний місячник для молоді, ч. 12 за 1951 рік, видання оо. Редemptористів, Йорктон, Саск., Канада.

М. Подворняк, “НА ШЛЯХУ ЖИТТЯ”, збірка віршів та оповідань, стор. 125 великої вісімки, обкладинка Мирона Левицького, видання Українського місійно-біблійного товариства, Чикаго-Честер, ЗДА, 1951 р.

Анатоль Галан, “ПАХОЩІ”, оповідання, з портретом автора, обкладинка Б. Крюкова, стор. 128, в-во Миколи Денисюка, Буенос Айрес, Аргентина, 1951 р. Наклад — 2.000 прим. До книжки додана передмова Гр. Голіяна.

Оксана Драгоманова, “ПО ТОЙ БІК СВІТУ”, повість, з портретом авторки, обкладинка Б. Крюкова, передмова І. Качуровського, стор. 155, наклад — 2.000 прим., в-во Миколи Денисюка, Буенос Айрес, Аргентина, 1951 р.

Юрій Тис, “СИМФОНІЯ ЗЕМЛІ”, нариси, з портретом та вступним словом автора, обкладинка Б. Крюкова, стор. 127, наклад 2.000 прим., в-во Миколи Денисюка, Буенос Айрес, Аргентина, 1951 р.

У. Скит, “СИЛА І СЛАБІСТЬ КОМУНІЗМУ”, стор. 32, в-во Миколи Денисюка, Буенос Айрес, Аргентина, 1949 р.

С. Лебянський, "БРАТ ТВОЙ КАЇН", збірка оповідань, обкладинка М. Б.(утовича?...), стор. 152, в-во "Америка", Філадельфія, 1951 р.

Осип Залеський, "КОРОТКИЙ НАРИС ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МУЗИКИ", стор. 20, в-во "Америка", Філадельфія, 1951 р.

о. Андрій Мельник, "ІСУС ХРИСТОС У СВІТЛІ ІСТОРИЧНИХ ФАКТІВ І ДОКУМЕНТІВ ПОГАНСЬКО-ЖИДІВСЬКОГО СВІТУ В ТРЬОХ ПЕРШИХ СТОЛІТТЯХ", стор. 16, в-во "Америка", Філадельфія, 1951 р.

Ярослав Б. Рудницький, "СЛОВО Й НАЗВА "УКРАЇНА", видання УВАН, назвознавство, ч. 1, стор. 132, наклад "Української книгарні", Винніпег, 1951 р.

"СВИРИД ЛОМАЧКА В КАНАДІ" — збірка фейлетонів, стор. 102, обкладинка Михайла Дмитренка, видання Василя Усатюка, Торонто, 1951 р. Друк: Друкарня оо. Василіян, Торонто, Канада.

"ЛОГОС", богословський кварталник, ч. 2 за 1951 р., стор. 160+16 стор. "Гомілет. додатку", видання оо. Редемптористів, Ватерфорд, Онт., Канада, 1951 р.

Т. Єрем, "СОВЕТСЬКИЙ АКВАРІУМ", літературні нариси з життя радянських людей в Україні, обкладинка — М. Радиш, стор. 144, в-во "Національна Трибуна", Нью Йорк, 1951 р.

Микола Зеров, "CATALERTON" з портретом автора, редакція Михайла Ореста, обкладинка Святослава Гординського, стор. 78, в-во "Київ", Філадельфія, 1951 р. В цій збірці вміщено рештки невиданих творів Миколи Зерова.

ДРАМАТИЧНИЙ ГУРТОК ОДУМ-у В ТОРОНТІ

Новостворений гурток ОДУМ-у в Торонті 15 грудня м. р. виставив музичну комедію Старицького "Сорочинський ярмарок" (за М. Гоголем). П'єсу ставив артист Юрій Бельський, який чудово виконав роль Солопія Черевика. Музичний супровід — Г. Голинська (рояль), танки — О. Живір.

Вистава пройшла з повним мистецьким успіхом, враховуючи, звичайно, аматорський склад виконавців.

25-РІЧНИЙ ЮВІЛЕЙ ДІЯЛЬНОСТІ ВАСИЛЯ АВРАМЕНКА

22 і 23 грудня минулого року в залі Масей Гал (Торонто) відбувся концерт школи танків Василя Авраменка. На концерті виступили учні ювілята, Оленка Гердан з своєю групою танцюристів, хори католицької церкви та СУМ-у, М. Лазарович (сопран) та відомий артист Василь Тишак. З надзвичайною легкістю виконав гопак-сольо сам Василь

Авраменко, зустрінутий бурею оплесків та вигуків: "Бісі!"

На концерті проголошено привіти ювілятові з цілого світу, в т. ч. й від президента УНР А. Лівницького та інших визначних осіб і установ. УВАН та НТШ нагородили ювілята спеціальними почесними грамотами. Ген. Садовський передав ювілятові, за його колишню багаторічну службу у військах УНР, Залізний хрест Симона Петлюри — найвищу військову відзнаку уряду УНР.

ВЕЧІР ПАМ'ЯТИ БОГДАНА ЛЕПКОГО

15 грудня минулого року відбувся вечір, присвячений 10-річчю з дня смерті визначного українського повістяра, поета й літературознавця Богдана Лепкого. Вечір улаштував канадійський відділ НТШ.

В програмі вечора було: Вступне слово голови Канадійського відділу НТШ проф. Є. Вертипороха, доповідь проф. Ю. Геніка-Березовського — "Лепкий як педагог", спогади наймолодшого брата Богдана Лепкого — Лева Лепкого, доповідь проф. Дам'яна Горняткевича — "Лепкий — малюв", доповідь ред. Романа Купчинського — "Війна в поезії Б. Лепкого", деклямація творів Б. Лепкого — Христя Вертипорох та виконання музичних творів на слова Богдана Лепкого — артист Василь Тишак.

КУПУЙТЕ!

ЧИТАЙТЕ!

"СВИРИД ЛОМАЧКА В КАНАДІ"

нова збірка фейлетонів

На початку грудня м. р. вийшла з друку збірка фейлетонів українського гумориста Свирида Ломачки. Зміст книжки: Словник екзотичних слів. Моя біографія. Як я посварився з магістром Холєвкою. Не вмире поезія. Дещо про Гамбург, ватерники, цибулю і про одну політичну розмову. Як художник Морока опинився в трупарні. Канадійська елегія. Мова рідна, слово рідне. На футбольних змаганнях. Два листи. Фолкльорне привітання. Візита в милої Стефи. Розмова з тов. Кравчуком. Завойовуємо Америку. Метаморфоза Марка Онучі. Лист з України. Широка натура. Мое одруження. Булька на болоті. З нотатника.

Передмову до збірки написав Хведосій Чичка, обкладинка — художника Михайла Дмитренка.

Темою книжки є враження прибулого до Канади українського скитальця з Полтавщини, що пройшовши крізь дантівське пекло советської та німецько-нацистської дійсності, не втратив відчуття незмінного українського гумору та життєвого оптимізму.

Книжка читається легко, з приємністю, як правдива повість про надзвичайні, трагічно-комічні будні.

Ціна книжки з пересилкою — 75 центів.

Замовляти:

W. Usatiuk, 116 Pendrith Str.,
Toronto, Ont., Canada

“БІЛА КНИГА ПРО ЧОРНІ ДІЛА СТАЛІНА”

I-й Всеканадійський з'їзд Союзу жертв російсько-комуністичного терору (СУЖЕРО) ухвалив видати книгу свідчень жертв російського комуністичного терору під назвою “Біла книга про чорні діла Сталіна”. Вже розпочато збір матеріялів до цієї книги. Книга має вийти англійською мовою.

Головна управа СУЖЕРО на своєму засіданні 22. 12. 1951 р. ствердила склад редакційну колегію “Білої книги про чорні діла Сталіна” в такому складі (за абеткою): Петро Волиняк (Торонто), Олександр Гай-Головко (Вінніпег), Михайло Дмитренко (Торонто), Василь Дзябинський (Ванкувер), Микола Ковшун (Гамільтон), Борис Олександрів (Торонто), Семен Підгайний (Торонто), Микола Приходько (Торонто), Валеріян Ревуцький (Торонто), Володимир Шелест (Торонто).

На голову редакційної комісії призначено С. Підгайного, на секретаря — Б. Олександрів.

Матеріяли до “Білої книги про чорні діла Сталіна” (свідчення, документи, фота, назви російських концентраційних таборів та їх продукції, з описом їх, з іменами їх та військовими відзнаками їх начальників, начальників третіх частин, власні імена їх і всіх інших катів, що вимордовували й вимордовують український народ) надсилати на адресу:

SUZERO

227 West Moreland Ave.
Toronto, Ont. Canada.

**ВСІМ НАШИМ ПОКУПЦЯМ І ВСІМ УКРАЇНЦЯМ
РАДІСНОГО РІЗДВА ХРИСТОВОГО І ЩАСЛИВОГО
НОВОГО РОКУ БАЖАЄ**

українська фірма

SCARBORO FUELS

Продаємо добре чисте вугілля, маємо на складі тверде і м'яке вугілля, а також різне вугілля до стовкера і бловера, продаємо також дрова. Гарантуємо добру обслугу. Замовлення слати:

**SCARBORO FUELS — St. Clair Ave. East
Scarboro Junction Tel.: Zone 7—207**

**Веселих свят і щасливого нового Року
своїм клієнтам і всім українцям**

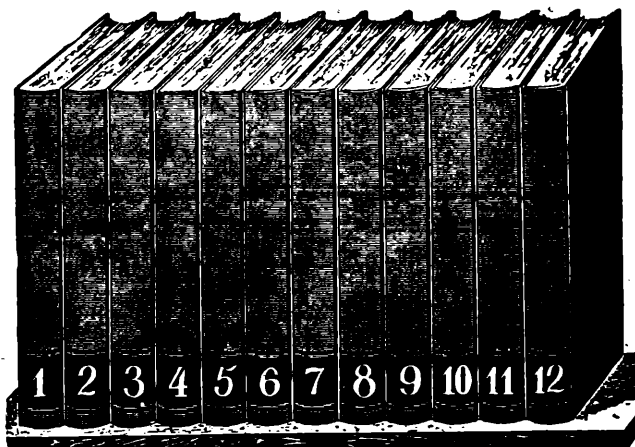
БАЖАЄ

АДВОКАТ А. ОРИЩАК

Торонто

ВІДНОВІТЬ ПЕРЕДПЛАТУ!

КОЛИ ХОЧЕТЕ ЩОБ "НОВІ ДНІ" ІСНУВАЛИ, ТО ЗНАЙТЕ: ОДНОГО ПРИЗНАННЯ МАЛО — ПРИЄДНАЙТЕ ІМ НОВОГО ПЕРЕДПЛАТНИКА!

Таку Бібліотеку видає для Вас
"КЛЮБ ПРИЯТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ КНИЖКИ"
 що оснований у Канаді під патронатом визначних українських діячів.

За діяльність Клубу відповідає видавець ІВАН ТИКТОР. ДРУКУЄМО: Твори сучасних українських письменників і публіцистів, кращі твори з давнішого нашого письменства, переклади вартісніших творів чужої літератури, публікації про визвольну боротьбу українського народу в українській і чужих мовах.

**РІЧНО БУДЕ НАДРУКОВАНО 1680 СТОРІН.
 ЦЕ Є 8—12 КНИЖОК.**

ПЕРЕДПЛАТА НА РІК У КАНАДІ І ЗДА \$9.50
 в Британії й Австралії 4-0-0, в інших країнах \$10.00
 Незаможні можуть сплачувати ратами.

Передплатник стає одночасно **ПРИЯТЕЛЕМ УКРАЇНСЬКОЇ КНИЖКИ** і отримує відповідну виказку. В сучасну пору тільки на чужині можемо вільно поширювати українське національне друковане слово, тому українці піддержують діяльність **Клубу Приятелів Української Книжки**, одинокої того рода української установи, бо розуміють її вагу для української національної культури.

UKRAINIAN BOOK CLUB.
 834½ Main Street.
 Winnipeg, Man., Canada.

ДО
 Клубу Приятелів Української Книжки
 Вінніпег, Канада.

Пристаю до Клубу Приятелів Української Книжки і вплачую на передплату 12 книжок (разом 1680 сторін друку) \$9.50 на рік (\$5.00 на піврік).

Моя адреса:

.....

Дата:

(Виповніть і разом з передплатою вислати до нас).

ЧИТАЙТЕ, ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ

НАШ ВІК

"НАШ ВІК" — це тижнева газета політики, культури, економіки та громадського життя.

"НАШ ВІК" — це єдиний незалежний (надпартійний) український часопис у Новому Світі.

"НАШ ВІК" — редагує колегія, а співпрацюють із редколегією найкращі і навизначніші наші сили.

Після короткої перерви, "Наш Вік" знову виходить від 29 вересня 1951 року. Адреса — та сама:

"OUR AGE", 339 Bathurst St.,
 Toronto, Ont., Canada.

Передплата на "Наш Вік":

У Канаді: річна — \$3.00, піврічна — \$1.75.
 Поза Канадою: річна — \$3.50, піврічна — \$2.00.

ЗАМОВЛЯЙТЕ КНИЖКИ

О. Сацюк — Смертоносці	1.00
В. Скорупський — Весняний гомін	0.25
Б. Олександрів — Мої дні	0.35
М. Гоголь — Сорочинський ярмарок	0.30
ІІ. Гортак — Дияболічні параболи	0.40
ІІ. Волиняк — Земля кличе	0.25
ІІ. Волиняк — Під Кизгуртом	0.20
ІІ. Волиняк — Кубань — земля українська, козака	0.40
А. Кашенко — Під Корсунем	0.60
О. Ган — Трагедія Хвильового	0.75
Яр Славутич — Правдоносці	1.00
Яр Славутич — Спрага	0.75
Літаври чч. 1, 2, 3 і 4/5 (разом)	1.00
Ф. Дудко — Війна	0.65
В. Стефаник — Вибране	0.35
М. Івченко — Напоєні дні	0.30
О. Стороженко — Оповідання	0.35
П. Карпенко-Криниця — Підняті вітрила	0.40
А. Запорожець — Большевизм	0.40
Д. Гуменна — Куркульська вілія	0.25
М. Брадович — Чужиною	0.50
М. Приходько — Я прошу слова	0.50
Г. Вузол — В обіймах давуна	0.75
В. Чапленко — У нетрях Копет-Дагу	0.50
Марко Вовчок — Сестричка Мелася	0.40
Т. Осьмачка — Іллян до двору	1.50
А. Любченко — Щоденник. Ч. I	0.80

При замовленні на \$10.00 і вище — опуст 25%.
 Замовлення й гроші слати:

NOWI DNI, Box 452, Term. "A"
 Toronto, Ont., Canada

НАЙКРАЩІ РЕЧІ І ПО НАЙНИЗЧИХ ЦІНАХ КУПИТЕ В УКРАЇНСЬКІЙ КРАМНИЦІ

G. Luk's Electrical Appliance Company

Маємо великий вибір електричних й газових кухонь (Мофет стов), холодильників, пральних машин, машин до чищення підлог та килимів, радіоприймачів, диванів (честерфілди), п'яно-акордіони та інше.

ГАРАНТУЄМО: НИЗЬКІ ЦІНИ, ВИГІДНІ СПЛАТИ, ГАРНУ ОБСЛУГУ ТА ДОБРУ ЯКІСТЬ КУПЛЕНИХ У НАС РЕЧЕЙ.

797-799 DUNDAS STR. W. TORONTO, ONT.
— Телефон: WA 9228

ГАРНІ Й ДОБРІ РЕЧІ ПО НАЙМЕНШИХ ЦІНАХ КУПИТЕ В УКРАЇНСЬКІЙ КРАМНИЦІ

Royce Radio Furniture & Co.

ВЛАСНИК: ЛЕВ ДОПТА

Маємо великий вибір меблів, радіоприймачів, електричних та газових кухонь, холодильників, пральних машин та інших господарчих речей.

МИ ВАМ ПРОПОНУЄМО: ЯКІСНІ РЕЧІ, НИЗЬКІ ЦІНИ, ВИГІДНІ СПЛАТИ, ЧЕМНУ ОБСЛУГУ.

Наша адреса: 1529 Dupont St. Toronto, Ont.

Телефон: LL 0175

НАПРАВА

радіоприймачів та всяких інших домашніх електричних приладів, виконує скоро і за уміркованими цінами

ST. CLAIR RADIO CRAFT

227 St. Clair Ave. W.

Телефон: MI 3787

Й. ГАВРАЧИНСЬКИЙ — управитель

Л. ЛУНСЬКИЙ ОКУЛІСТ

Екзамінуємо очі, добираємо окуляри на різні недовбогання очей, нервовість і болі голови.

Говоримо по-українськи
470 College St. W., RA 3942

НАЙ ВІДЖИВНІШИЙ
СТРАВНІШИЙ
ДЕШЕВШИЙ ХАРЧ,

ЩО МАЄ В СОБІ ВСІ ВІТАМІНИ, ЦЕ

Молоко
і молочні
перетвори.

СПОЖИВАЙТЕ
ВИСОКОВАРТНІ ПРОДУКТИ
ЄДИНОЇ
УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОЧАРНІ

Rogers Dairy Ltd.

459 Rogers Road, Toronto, Ont.
Phone: JU 7193.